

EINDEVALUATIE HERSTELBEMIDDELING

- eindrapport -

drs. G. Homburg
drs. I. Jonker
drs. J. Soethout

Amsterdam, oktober 2002
Regioplan publikatienr. 488

Regioplan Beleidsonderzoek
Nieuwezijds Voorburgwal 35
1012 RD Amsterdam
Tel.: 020 - 5315315
Fax: 020 - 6265199

Onderzoek, uitgevoerd door Regioplan
Beleidsonderzoek in opdracht van WODC
van het Ministerie van Justitie.

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord

Samenvatting	I
1 Inleiding	1
1.1 Inleiding	1
1.2 Aanleiding onderzoek	1
1.3 Probleemstelling en onderzoeksvragen	1
1.4 Opzet onderzoek	3
1.5 Leeswijzer	5
2 Positionering herstelbemiddeling	7
2.1 Inleiding	7
2.2 Herstelbemiddeling als vorm van mediation	7
2.3 Het project Herstelbemiddeling	11
3 Deelnemers aan Herstelbemiddeling: de registratiegegevens	15
3.1 Inleiding	15
3.2 Aanmeldingen	16
3.3 Trajecten van Herstelbemiddeling	22
3.4 Meerwaarde voor deelnemers	27
4 Verwijzers naar project Herstelbemiddeling	29
4.1 Inleiding	29
4.2 Enquête en steekproef	29
4.3 Bekendheid van project Herstelbemiddeling	30
4.4 Gebruik van Herstelbemiddeling	32
4.5 Oordeel over het project Herstelbemiddeling	37
5 De organisatie van Herstelbemiddeling: de interviews	47
5.1 Inleiding	47
5.2 Voortzetting van herstelbemiddeling?	47
5.3 Het verwachte beroep op herstelbemiddeling	50
5.4 Structurele inbedding?	53

6	Conclusies.....	57
6.1	Inleiding.....	57
6.2	Deelnemers aan het project Herstelbemiddeling	57
6.3	Verwijzers naar het project Herstelbemiddeling.....	58
6.4	De huidige en toekomstige vormgeving van herstelbemiddeling.....	59
	Literatuurlijst.....	61
	Bijlagen:	
	Bijlage 1: Methodische verantwoording registratiegegevens.....	65
	Bijlage 2: Methodische verantwoording enquête	67
	Bijlage 3: Respondenten Herstelbemiddeling en sleutelinformanten.....	69

VOORWOORD

In 1997 is het Ministerie van Justitie gestart met de subsidiëring van het project Herstelbemiddeling dat tot doel heeft om daders en slachtoffers van delicten met elkaar in contact te brengen. In 2000 is een tussenevaluatie uitgevoerd en vijf jaar na de start is het project opnieuw geëvalueerd. Regioplan Beleidsonderzoek heeft de eindevaluatie in opdracht van het WODC van het Ministerie van Justitie uitgevoerd.

Voor u ligt het rapport van dit onderzoek. Het is tot stand gekomen dankzij de medewerking van respondenten die de schriftelijke enquête hebben ingevuld, de medewerkers van het project Herstelbemiddeling en sleutelinformanten die ons in interviews te woord hebben gestaan.

Het onderzoek is begeleid door een begeleidingscommissie waarin de volgende personen zitting hadden:

- Mevrouw drs. A ten Boom, Ministerie van Justitie, WODC.
- Mevrouw mr. J.E. Huisman-Troost, Ministerie van Justitie, DGPJS/DSRS.
- Mevrouw drs. H. Kloeze, Slachtofferhulp Nederland.
- De heer prof. mr. L.C.M. Meijers.
- De heer dr. G. Ploeg, Stichting Reclassering Nederland.
- Mevrouw drs. A. van Velsen, Ministerie van Justitie, DJI.
- De heer dr. I. Weijers, Universiteit Utrecht, Faculteit Sociale Wetenschappen.
- De heer prof. dr. mr. F.W. Winkel (voorzitter), Vrije Universiteit van Amsterdam, Faculteit der Psychologie en Pedagogiek.

Het onderzoek is uitgevoerd door Ineke Jonker en Jorien Soethout. De lay-out was in handen van Linda den Os en Jacqueline Vermaak.

Amsterdam, oktober 2002
Ger Homburg, projectleider.

SAMENVATTING

Inleiding

Het experimentele project Herstelbemiddeling, opgezet door de Stichting Reclassering Nederland en de Stichting Slachtofferhulp Nederland, werkt vanaf 1997 met volledige subsidie van het Ministerie van Justitie aan het bijeenbrengen van daders en slachtoffers van (ernstige) delicten. Met het oog op de eventuele voortzetting na 2002, wanneer de subsidie afloopt, heeft Regioplan in opdracht van het Ministerie van Justitie een evaluatie uitgevoerd.

Het project

Herstelbemiddeling is één van de drie hoofdvormen van mediation, naast conflictregeling en schaderegeling. Het doel is de bevordering van schuld- en leedverwerking. Het project Herstelbemiddeling richt zich op herstelbemiddeling na het strafproces zonder de intentie om de uitkomst van het proces te beïnvloeden. Het wordt uitgevoerd in de ressorten Den Haag en Den Bosch, waar in totaal vier bemiddelaars (in twee formatieplaatsen) aan herstelbemiddeling werken. Daders en slachtoffers kunnen zich op eigen initiatief of via verwijzende instanties (waarvan de Reclassering en Slachtofferhulp de belangrijkste zijn) bij het project melden. De deelname is vrijwillig, zowel voor de aanmelder als voor de ontvangende partij. In het experiment is een methodiek ontwikkeld, die in een werkboek is beschreven.

De evaluatie

De evaluatie is bedoeld om het verloop en de resultaten van de bemiddelingsactiviteiten in beeld te brengen en om de huidige en toekomstige vormgeving van herstelbemiddeling te onderzoeken. In het onderzoek is documentatie bestudeerd, zijn gegevens uit de geautomatiseerde projectregistratie (die vanaf 2001 is gevoerd) gebruikt, is een enquête onder potentiële verwijzers uitgevoerd en zijn interviews met vertegenwoordigers van de betrokken instellingen gehouden. Er zijn geen gegevens bij de deelnemende daders en slachtoffers verzameld.

Aanmeldingen en bemiddelingstrajecten

Sinds de start van het project in 1997 tot medio 2000 zijn er 146 aanmeldingen voor bemiddeling geweest. Vanaf 1 januari 2001 tot september 2002 waren er 168 aanmeldingen. In deze periode is het bij een zesde van de aanmeldingen tot een gesprek tussen dader en slachtoffer gekomen. Bij veel aanmeldingen is het betreffende delict van ernstige aard (geweld met letsel of dodelijke afloop). Van zowel daders als slachtoffers is 80 procent autochtoon. De meeste aanmeldingen komen van daders. Zij melden zich aan omdat zij excuses willen aanbieden, angst bij het slachtoffer willen wegnemen, duidelijk willen maken dat zij hun leven willen verbeteren, hun schuldgevoel willen verminderen, vergeving willen vragen of het gebeurde af willen sluiten. Een enkele keer blijkt, tegen de bedoeling van het project in, het

beïnvloeden van het strafproces het doel. Slachtoffers willen excuses horen, antwoord op vragen over het delict (bijvoorbeeld waarom juist zij zijn uitgekozen), het gebeurde afsluiten, vergeven, de dader laten weten wat hij heeft aangericht of de dader laten weten dat hem niets kwalijk wordt genomen.

De uitkomst van een aanmelding kan bestaan uit terugtrekking door de aanvrager (onder andere door gebrek aan steun door de omgeving van de aanvrager), afwijzing door de bemiddelaars van het project (bijvoorbeeld wegens twijfel aan de motieven van de aanvrager), geen deelname door de ontvanger (bijvoorbeeld door onbereikbaarheid of door het ontbreken van een behoefte aan contact met de aanvrager), indirecte bemiddeling (waarbij wel informatie wordt uitgewisseld, maar geen fysieke ontmoeting plaatsvindt) of een fysieke ontmoeting tussen aanvrager en ontvanger. Een ontmoeting wordt begeleid door een bemiddelaar. Ook de voorbereiding gebeurt door de bemiddelaar, die hiervoor afzonderlijke gesprekken met de aanvrager en de ontvanger voert.

De fysieke ontmoeting is het meest intensieve dader-slachtoffercontact, waarvan de meest vergaande effecten in termen van schuld- en leedverwerking mogen worden verwacht. Ongeveer een zesde van de aanmeldingen tussen januari 2001 en september 2002 heeft tot een fysieke ontmoeting geleid. Als het niet tot een ontmoeting komt, kunnen aanvragers toch een positieve ervaring opdoen. In de projectregistratie wordt een dergelijke positieve ervaring in 17 procent van de trajecten vermeld. In 12 procent van de gevallen wordt expliciet vermeld dat er geen positieve ervaring is.

Verwijzingen

De geënquêteerde potentiële verwijzers van Slachtofferhulp, Reclassering en geestelijk verzorging zijn in meerderheid op de hoogte van het project. Zij vinden zich echter niet goed geïnformeerd over de intakecriteria, de gehanteerde methodiek, hun rol als verwijzer en het belang dat het project voor hun cliënten kan hebben. De meerderheid van de potentiële verwijzers vindt dat het project voor daders en slachtoffers meerwaarde heeft ten opzichte van andere vormen van begeleiding. Herstelbemiddeling heeft echter nauwelijks een structurele plaats in hun werkzaamheden en de meeste verwijzers hebben er geen concrete ervaring mee. Verbeteringen zijn mogelijk door vergroting van de bekendheid met (aspecten van) het project en het opnemen van herstelbemiddeling als vast gespreksonderwerp in hun contacten met cliënten.

De verwijzers die de intakecriteria van het project Herstelbemiddeling kennen, vinden 8 procent tot 17 procent van hun cliënten volgens deze intakecriteria geschikt voor deelname. Gevraagd naar hun eigen beoordeling vinden zij gemiddeld 6 procent (Slachtofferhulp), 9 procent (Reclassering) en 22 procent (geestelijke verzorging) geschikt voor deelname. In

verband met het relatief kleine aantal respondenten moeten deze percentages met de nodige reserves worden behandeld.

Voortzetting van Herstelbemiddeling?

Het experiment had geen duidelijk operationaliseerbare doelen en heeft niet voldoende gegevens over bemiddelingstrajecten opgeleverd om een beslissing over voortzetting op objectieerbare argumenten te baseren. Zo'n beslissing kan nu alleen op grond van inhoudelijke en kwalitatieve argumenten worden genomen. De meerderheid van de geënquêteerde verwijzers en de geïnterviewde vertegenwoordigers van de betrokken instellingen ziet herstelbemiddeling als een aanbod dat in een leemte voorziet.

Als Herstelbemiddeling wordt voortgezet moet in ieder geval voorzien worden in professioneel management, een duidelijker inzicht in de resultaten en een betere structurering van werkprocessen.

Organisatorische context

Tot dusverre is het project Herstelbemiddeling een min of meer zelfstandig project geweest, waarbij de Reclassering alleen formeel als penvoerder en budgethouder optreedt.

Bij het nadenken over een (eventuele) toekomstige organisatorische vormgeving moet rekening worden gehouden met variabelen als de bereikbaarheid voor slachtoffers en daders, de relatie met de belangrijkste verwijzers, de methodiekontwikkeling, de eventuele inzet van vrijwilligers bij een deel van de werkzaamheden, de beschikbaarheid van adequaat management en de uitvoerings- en organisatiekosten.

Bij een inventarisatie onder de geïnterviewde vertegenwoordigers van betrokken instellingen komen drie mogelijke organisatievormen naar voren: voortbestaan als zelfstandig project, aansluiting bij een bestaande organisatie (i.c. Slachtofferhulp) of aansluiting bij een nieuwe organisatie die diverse vormen van mediation bundelt.

Bij een confrontatie van de onderscheiden variabelen met de drie organisatievormen scoort onderbrenging bij een nieuwe organisatie op de wat langere termijn relatief gunstig, terwijl aansluiting bij een bestaande organisatie voor de kortere termijn het meest gunstig lijkt.

Omdat besluitvorming door het kabinet over eventuele verdere financiering pas in de loop van 2003 verwacht mag worden en de huidige projectsubsidie per 1 januari 2003 afloopt, moet nagedacht worden over overgangsmaatregelen om de risico's van het verlies aan aandacht, kennis, vaardigheden en betrokkenheid te beperken.

Het verwachte beroep op herstelbemiddeling

Op grond van CBS-cijfers over strafzaken, WODC-gegevens over bekennende daders, informatie uit jaarverslagen van Slachtofferhulp en indicaties uit de enquête onder potentiële verwijzers kan als ruwe benadering voor het landelijk te verwachten aantal aanmeldingen per jaar 4.100 worden aangehouden. Uitgaande van de huidige werkwijze zijn hiervoor zo'n 80

bemiddelaars nodig. In het project bedroeg de gemiddelde kostprijs van een bemiddeling circa € 840,-. Wellicht kunnen door de inzet van vrijwilligers voor een deel van de trajecten besparingen worden gerealiseerd. Het experiment heeft hiervoor echter geen gegevens opgeleverd.

1 INLEIDING

1.1 Inleiding

Sinds 1997 wordt het experimentele project Herstelbemiddeling uitgevoerd. Daders en slachtoffers van (vaak ernstige) delicten worden op vrijwillige basis bij elkaar gebracht met als doel de bevordering van leed- en schuldverwerking. De projectperiode loopt tot 1 januari 2003. Met het oog op de eventuele voortzetting en de vorm waarin deze kan plaatsvinden heeft Regioplan in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het Ministerie van Justitie (WODC) een evaluatie uitgevoerd. Het verslag van deze evaluatie ligt voor u.

In dit inleidende hoofdstuk beschrijven wij achtereenvolgens de aanleiding voor de evaluatie, de probleemstelling en onderzoeksvragen van het evaluatieonderzoek en de opzet van het onderzoek. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een leeswijzer voor het rapport.

1.2 Aanleiding onderzoek

In het jaar 2000 is een tussenevaluatie over de eerste 2,5 jaren van het project Herstelbemiddeling uitgevoerd. In deze evaluatie is de conclusie getrokken dat Herstelbemiddeling, dat aanvankelijk alleen in het arrondissement Den Haag werd aangeboden, in een behoefte van daders en slachtoffers voorziet. Dat blijkt uit positieve afrondingen, uit kwalitatieve informatie in dossiers en ook uit voorbeelden die elders worden gerapporteerd¹. Tegelijk werden er ook (organisatorische) problemen gesignaleerd, onder andere met betrekking tot de registratie en de positie van Herstelbemiddeling in het netwerk van potentiële verwijzers. Na de tussenevaluatie is het project uitgebreid naar het hele ressort Den Haag en naar het ressort Den Bosch. Nu er opnieuw 2,5 jaren is geëxperimenteerd is de tijd aangebroken om een balans op te maken met het oog op de toekomst na de experimenteerperiode.

1.3 Probleemstelling en onderzoeksvragen

Het doel van het onderzoek is het evalueren van het project Herstelbemiddeling met het oog op de structurele inbedding van een aanbod van herstelbemiddeling. Op basis van de uitkomsten zal worden gezien of en op welke wijze herstelbemiddeling een definitieve plaats kan krijgen in de strafrechtelijke context.

¹ Frijns, J. (2001) *Herstelbemiddeling in de praktijk: uitzicht door inzicht*. JV 27 (2001) 3 (april) 81-96.

Om dit doel te bereiken moeten resultaten worden vastgesteld en moet worden onderzocht hoe herstelbemiddeling optimaal kan worden voortgezet, rekening houdend met een adequaat bereik onder de doelgroep, een aanvaardbare verhouding tussen kosten en opbrengsten en een daarbij passende organisatie. De analyse moet dus leiden tot aanbevelingen over herstelbemiddeling in de toekomst, met aandacht voor een eventuele overgangsperiode.

Om deze analyse in te richten, is een aantal onderzoeksvragen geformuleerd, deels gericht op (A) het verloop en de resultaten van de bemiddelingsactiviteiten, deels op (B) de huidige en toekomstige organisatorische vormgeving.

A. Het verloop en de resultaten van bemiddelingsactiviteiten

1. Hoeveel aanmeldingen heeft het project Herstelbemiddeling gedurende de projectperiode gehad? Welk deel komt van de daders en welk deel van de slachtoffers of hun nabestaanden?
2. Hoe kunnen daders en slachtoffers die zich aanmelden worden getypeerd naar persoonskenmerken en delicttype?
3. Wat was het gevolg van de aanmeldingen in termen van gevolgde trajecten en afrondingen?
4. Welke factoren zijn van invloed geweest op het aantal aanmeldingen en op het verloop en de afronding van de trajecten?
5. In hoeverre is de mogelijkheid van Herstelbemiddeling bekend bij potentiële verwijzers?
6. In hoeverre is de mogelijkheid tot Herstelbemiddeling een vast onderdeel van het contact van verwijzers met cliënten, voor zover behorend tot de doelgroep? Indien niet, wat zijn hiervan de redenen?
7. Welke meerwaarde heeft Herstelbemiddeling ten opzichte van reguliere geestelijke verzorging en behandelprogramma's? Hoe wordt in penitentiaire inrichtingen tegen deze vorm van herstelbemiddeling aangekeken?

B. De huidige en toekomstige vormgeving van herstelbemiddeling

8. In hoeverre is de methodiek uitontwikkeld, beschreven en overdraagbaar?
9. In hoeverre volstaan de gehanteerde intakecriteria, gezien de te bereiken doelgroep?
10. Hoe groot is de potentiële doelgroep van Herstelbemiddeling?
11. Waar liggen de mogelijkheden om het bereik van herstelbemiddeling te vergroten?
12. Wat zijn de voor- en nadelen van onderbrenging van herstelbemiddeling in het reguliere circuit van dader-, slachtoffer- en nabestaandenbegeleiding?
13. Op welke wijze kan het aanbod van Herstelbemiddeling optimaal structureel worden voortgezet?

14. Wat zijn de kosten van het project geweest en hoe zijn deze toe te rekenen; wat zijn de kosten van Herstelbemiddeling bij voortzetting?
15. Hoe kan de overgang van project naar structurele inbedding worden geëffectueerd?

De onderzoeksvragen maken duidelijk dat het onderzoek niet op alle aspecten van Herstelbemiddeling is gericht. Zo vallen de effecten van Herstelbemiddeling voor slachtoffers buiten het onderzoek (omdat de tussenevaluatie hierover al gegevens heeft opgeleverd) en ligt de nadruk op (liefst kwantificeerbare) resultaten en minder op zingevingsvraagstukken, die in discussies rond herstelbemiddeling soms een belangrijke rol spelen.

1.4 Opzet onderzoek

Om tot beantwoording van de onderzoeksvragen te komen, zijn de volgende onderzoeksactiviteiten ingezet:

- bestudering van de documentatie over en van Herstelbemiddeling;
- interviews met sleutelinformanten;
- analyse van registratiegegevens van het project Herstelbemiddeling;
- analyse van bestaande delict- en strafrechtregistraties;
- een schriftelijke enquête onder potentiële verwijzers;
- interviews met uitvoerders en overige betrokkenen.

Bestudering van de documentatie over en van Herstelbemiddeling

Het onderzoek is gestart met een bureaustudie van de documenten die aan het project Herstelbemiddeling ten grondslag liggen en die de voortgang en de ontwikkelingen vanaf de start beschrijven. Hiermee is een beeld verkregen van de opzet, de geformuleerde doelen, de werkwijze en de manier van registreren (al dan niet in protocollen en overdraagbare beschrijvingen vastgelegd).

Interviews met sleutelinformanten

Interviews met sleutelinformanten zijn ingezet om een goed beeld te krijgen van de achtergrond en de opzet van Herstelbemiddeling en de mogelijkheden die er zijn voor voortzetting in dezelfde of gewijzigde vorm. Ze dienden dus zowel voor informatieverzameling als voor toetsing van ideeën over opties voor Herstelbemiddeling in de toekomst. Een deel van de sleutelinterviews (ten behoeve van de plaatsbepaling) is in de eerste fase van het onderzoek gehouden, een ander deel (over de toekomst) volgde later, toen de informatieverzameling grotendeels was afgerond.

Er zijn vijf informerende sleutelinterviews gehouden met vertegenwoordigers van de Reclaserings, Slachtofferhulp, een geestelijk verzorger in een gevangenis en een onafhankelijke deskundige uit de kring van de wetenschap.

Verder zijn vier toetsende interviews gehouden met vertegenwoordigers van (opnieuw) de Reclaserings, Slachtofferhulp, een gevangenisdirecteur en een vertegenwoordiger van het Ministerie van Justitie.

Analyse van registratiegegevens van Herstelbemiddeling

Voor de beantwoording van verschillende onderzoeksvragen zijn gegevens uit de registratie van het project Herstelbemiddeling gebruikt. Voor de periode tot 2001 is de informatie (in de arrondissementen Den Haag en Rotterdam-Rijnmond) hoofdzakelijk in papieren dossiers vastgelegd. Vanaf 2001 is met een geautomatiseerd registratiesysteem gewerkt. Het project heeft inzage gegeven in de contactgegevens van alle bemiddelingen en een beperkt deel van de geanonimiseerde gespreksverslagen.

Op basis van de gegevens uit het registratiesysteem kan een antwoord op verschillende onderzoeksvragen worden gegeven, in ieder geval vanaf 2001. Wel moet worden aangetekend dat er in het eerste half jaar van implementatie de nodige automatiseringsproblemen zijn geweest, hetgeen ertoe heeft geleid dat de administratie niet volledig sluitend is².

In de eindevaluatie is hoofdzakelijk gebruik gemaakt van de gegevens in de geautomatiseerde registratie. Voor de periode tot 2001 verwijzen we naar de tussenevaluatie. Waar mogelijk zijn deze gegevens wel in de tekst genoemd.

Schriftelijke enquête onder potentiële verwijzers

De enquête onder potentiële verwijzers diende om inzicht te krijgen in de bekendheid van Herstelbemiddeling, de bereidheid om daders en slachtoffers op Herstelbemiddeling te attenderen, de reacties van daders en slachtoffers op het aanbod van Herstelbemiddeling en de achtergronden daarvan en de toepasbaarheid van de gebruikte criteria.

De belangrijkste institutionele verwijzers zijn de Reclaserings, Slachtofferhulp en de geestelijke verzorging in penitentiaire inrichtingen. Dit zijn dan ook de instanties die met de schriftelijke enquête zijn benaderd. In totaal zijn driehonderd enquêtes verstuurd; honderd per institutionele verwijzer.

Analyse van bestaande delict- en strafrechtregistraties

De analyse van bestaande delict- en strafrechtregistraties is bedoeld om een schatting te kunnen maken van de potentiële doelgroep van Herstelbemiddeling bij brede implementatie. Hiervoor is gebruik gemaakt van CBS- en WODC-gegevens, aangevuld met indicaties uit de enquête onder potentiële verwijzers.

² Hetgeen bijvoorbeeld blijkt uit het niet altijd volledig zijn van reeds afgesloten dossiers.

Interviews met uitvoerders en overige betrokkenen

Met de uitvoerders van Herstelbemiddeling zijn interviews gehouden over de opzet, de werkwijze, de organisatie, het bereiken van de doelgroep en de vorm waarin Herstelbemiddeling in de toekomst voortgezet zou kunnen worden.

Het overzicht van onderzoeksactiviteiten laat zien dat er geen gegevens bij de deelnemers zijn verzameld. Voor zover er over de daders en slachtoffers wordt gerapporteerd, gebeurt dit indirect op basis van informatie uit de geautomatiseerde registratie en uit de enquête onder verwijzers. Uiteraard is dit een beperking van het onderzoek.

1.5 Leeswijzer

Begripsbepaling

Ten behoeve van de leesbaarheid van het rapport gebruiken wij steeds de begrippen ‘dader’, ‘slachtoffer’ en ‘delict’. De betekenis van de begrippen is echter voor een bredere uitleg vatbaar of omvat soms meer dan een strikte definitie van het begrip. Wij geven daarom hier kort aan wat er in dit rapport onder de begrippen wordt verstaan.

Dader: een natuurlijk persoon die een delict heeft begaan (en bekend) waardoor aan een ander natuurlijk persoon materiële of immateriële schade is toegebracht. Hierbij hoeft de schuld van de dader niet per se bewezen te zijn geacht door de rechter. In dit rapport behoren ook *verdachten* tot het begrip ‘dader’. Deze ruime definitie houdt verband met de werkwijze van het project Herstelbemiddeling. Bij dit project komen in de praktijk niet alleen daders die al berecht zijn in aanmerking voor deelname aan het project.

Slachtoffer: een natuurlijk persoon die materiële danwel immateriële schade heeft ondervonden door een delict, begaan door een ander natuurlijk persoon. Ook hier geldt dat de schuld van de dader niet bewezen hoeft te worden geacht door de rechter. Wel dient de dader te hebben bekend.

Omdat het project Herstelbemiddeling voor een deel te maken heeft met delicten waarbij het slachtoffer niet meer in leven is, geldt dat in dit rapport onder het begrip slachtoffer in voorkomende gevallen *nabestaande* gelezen dient te worden.

Delict: een strafbaar feit waarbij een natuurlijk persoon het slachtoffer kan zijn. Bij het project Herstelbemiddeling heeft een deel van de aanmelders te maken gehad met een verkeersongeval. Hierbij is niet altijd sprake van een delict.

Opbouw van het rapport

Voordat in hoofdstukken 3 tot en met 6 antwoord wordt gegeven op de onderzoeksvragen, gaan wij in hoofdstuk 2 in op de positie van het project Herstelbemiddeling ten opzichte van andere bemiddelingsinitiatieven en op de opzet van het project.

In hoofdstuk 3 worden vervolgens de ervaringen met Herstelbemiddeling beschreven aan de hand van de deelnemers op basis van registratiegegevens. De ervaringen van de potentiële verwijzers met daders en slachtoffers die behoefte hebben aan contact met de andere partij komen in hoofdstuk 4 aan bod. In hoofdstuk 5 wordt antwoord gegeven op de onderzoeksvragen die gaan over de huidige en de toekomstige organisatie.

Hoofdstuk 6 bevat de conclusies.

2 POSITIONERING HERSTELBEMIDDELING

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk geven wij aan welke positie het project Herstelbemiddeling inneemt in het brede scala van initiatieven die op een of andere wijze te maken hebben met materiële of immateriële bemiddeling (*mediation*) tussen daders en slachtoffers van delicten.

Wij beschrijven eerst welke bemiddelingsinitiatieven er zijn, vervolgens beschrijven wij het onderwerp van deze evaluatie; het project Herstelbemiddeling in de ressorten Den Haag en Den Bosch.

2.2 Herstelbemiddeling als vorm van mediation

Groeiende aandacht voor bemiddeling

Vormen van bemiddeling tussen daders en slachtoffers bestaan al sinds mensen in samenlevingen bij elkaar wonen. Het samenleven in een (kleine) gemeenschap heeft tot gevolg dat daders en slachtoffers ook na een delict met elkaar geconfronteerd worden en met elkaar samen moeten leven. Om de door het delict verstoorde balans binnen de samenleving te herstellen, waren verschillende oplossingen denkbaar, zoals bloedwraak, vergelding, rituele genoegdoening of restitutie¹. Omdat kleine gemeenschappen het zich vanuit economisch opzicht niet konden veroorloven om arbeidskrachten bij wijze van afstraffing om het leven te brengen of anderszins te beperken in hun productiviteit, werd doorgaans geopteerd voor een rituele afdoening van het delict of een vorm van restitutie van de schade. Na deze primitieve vorm van ‘restorative justice’ kon de gemeenschap de dagelijkse gang van zaken weer oppakken.

Door de eeuwen werden verschillende vormen van bemiddeling ontwikkeld. In westerse samenlevingen werden geïnstitutionaliseerde strafrechtssystemen opgezet waardoor directe bemiddeling tussen dader en slachtoffer minder aandacht kreeg. Het straffen van misdadigers werd de verantwoordelijkheid van de staat. De rol van het slachtoffer hierin was minimaal. Hoewel vormen van herstelbemiddeling nooit helemaal weg zijn geweest, is in Nederland de laatste jaren in toenemende mate aandacht voor bemiddeling tussen daders en slachtoffers. Voor deze toename in aandacht zijn verschillende oorzaken denkbaar:

¹ Weitekamp, E. *Reparative justice; towards a victim oriented system*. European Journal on Criminal Policy and Research. Volume 1 nr.1 pp. 70-93.

Slachtofferemancipatie

De rol van het slachtoffer in het strafrechtstelsel is gering. De bestraffing van de dader is een zaak tussen staat en dader, het slachtoffer staat daar in feite buiten. Dit past niet in de post-moderne, geïndividualiseerde cultuur. De lijdzaamheid van het slachtoffer is niet meer aan de orde. Het hedendaagse, geëmancipeerde slachtoffer is zowel te typeren als calculerend, wrekend en vergevingsgezind². Hij wil erkenning van zijn slachtofferschap, bijvoorbeeld door een schuldbevuste dader te vergeven of door zijn recht te halen bij de politie of de strafrechter en realiseert zich dat hij daarbij afhankelijk is van anderen.

Deze emancipatie van het slachtoffer past binnen de veranderende focus van een dadergericht strafrechtstelsel naar een meer integraal strafrechtstelsel met oog voor delict, dader en slachtoffer. Dit maakt dat de roep om betrokkenheid van slachtoffers bij het strafproces groter wordt. Recent gingen in Den Haag stemmen op voor een wetswijziging die ervoor zorgt dat slachtoffers spreekrecht krijgen in de rechtzaal.

Gedragsbeïnvloeding versus repressie

Het strafrechtstelsel is er in de eerste plaats op gericht om een dader te straffen voor zijn delict. De straf staat echter niet op zichzelf maar dient een functie te hebben. Om ervoor te zorgen dat een dader na zijn straf niet vervalt in zijn oude gedrag, wordt onder andere door middel van daderbegeleiding (geestelijke verzorging, Reclassering) geprobeerd om delinquenten te resocialiseren en recidive te voorkomen.

Ondanks deze pogingen bestaat de behoefte om ook op andere, mogelijk meer effectieve manieren te komen tot gedragsbeïnvloeding van delinquenten. Eén van de manieren om dit te doen is het confronteren van de dader met de gevolgen van zijn daad en hem de schade laten herstellen. Bovendien kan dit ertoe leiden dat de dader niet daadwerkelijk voor de rechter hoeft te verschijnen zodat hem een (stigmatiserend) strafblad bespaard blijft.

Ontzien van de strafrechtketen

Een andere oorzaak van de grotere aandacht voor vormen van bemiddeling tussen dader en slachtoffer is de druk op de strafrechtketen. Rechters en Openbaar Ministerie staan onder grote werkdruk, de gevangenissen zijn vol. Wanneer een deel van de zaken die nu voor de rechter moeten komen al vóór een eventuele strafzitting afgedaan kunnen worden, of als vrijheidsstraffen kunnen worden beperkt of voorkomen, betekent dit een verlichting van het overbelaste apparaat.

Parallel hieraan loopt de ontwikkeling van toenemende zelfredzaamheid en zelfregulering³. Wanneer partijen er zelf uitkomen, leidt dit eerder tot duurzame oplossingen. Uit onderzoek naar mediation naast de rechtspraak blijkt dat partijen die een conflict aan de rechter willen

² Boutellier, J.C.J. (1994) *Het geëmancipeerde slachtoffer. Een nadere beschouwing over solidariteit en slachtofferschap*. In: Hoe punitief is Nederland (1994), Willem Pompe Instituut. pp. 195-209.

³ Spapens, A.C. (2001), *Herstelmiddeling in relatie tot het strafproces*. JV 27, 3 (april) 2001, pp. 70-80.

voorleggen, via bemiddeling alsnog tot een overeenkomst kunnen komen. Ook nemen deze bemiddelingen minder tijd in beslag dan normale gerechtelijke procedures⁴.

Verskillende vormen van bemiddeling

Wanneer gekeken wordt naar de verschillende vormen van bemiddeling die in Nederland worden toegepast, is onderscheid te maken naar bemiddelingsvormen die erop gericht zijn om de strafrechtelijke afhandeling van het delict te beïnvloeden en bemiddelingsvormen die los staan van het strafproces. Daarbinnen zijn verdere vormen van onderscheid mogelijk, bijvoorbeeld onderscheid naar materiële en immateriële bemiddeling, bemiddeling speciaal gericht op jeugdigen et cetera. Wij beperken ons hier tot de beschrijving van drie hoofdvormen op het gebied van mediation.

Schaderegeling

Er zijn mogelijkheden tot schaderegeling tussen dader en slachtoffer binnen het strafproces. Deze mogelijkheden liggen sinds 1995 vast in de Aanwijzing Slachtofferzorg⁵. De schaderegeling binnen het strafproces is een aanvulling op de reeds bestaande mogelijkheid om in een civiele procedure schadevergoeding te krijgen. Soms, bij lichte vergrijpen, kan door de politie direct na het delict een schaderegeling getroffen worden met beide partijen. Als het zwaardere delicten betreft wordt het Openbaar Ministerie ingeschakeld. In dergelijke gevallen is binnen de strafrechtelijke vervolging een schaderegeling mogelijk. Schadevergoeding kan een onderdeel zijn van een HALT-afdoening en daarmee bijdragen aan het besef van de gevolgen van het delict bij de overtreder.

Conflictregeling

De Aanwijzing Slachtofferzorg biedt ook de mogelijkheid tot conflictregeling. Deze regeling kan voor, tijdens of na het strafproces worden toegepast. Het mag dan niet gaan om ernstige delicten. De politie krijgt het meest te maken met dergelijke regelingen, zij is doorgaans het eerst ter plaatse als er een conflict is en kan dan meteen een bemiddelende rol spelen tussen de betrokkenen. Problemen kunnen worden opgelost, escalatie kan worden voorkomen. Het Openbaar Ministerie bemiddelt meer incidenteel⁶.

Onder de mogelijke vormen van conflictregelingen valt ook de 'Echt recht conferentie'. Deze vorm is bruikbaar in de HALT-sfeer maar ook in de jeugdreclassering. De conferentie kan

⁴ Landelijk projectbureau mediation voor de rechterlijke macht (2002), *Tussentijdse rapportage landelijk project mediation naast rechtspraak 2000-2002*.

⁵ Spapens, A.C. (2001), *Herstelbemiddeling in relatie tot het strafproces*. JV 27, 3 (april) 2001, pp. 70-80.

⁶ Spapens, A.C. (2001), *Herstelbemiddeling in relatie tot het strafproces*. JV 27, 3 (april) 2001, pp. 70-80.

gebruikt worden los van een eventuele dagvaarding maar het resultaat van de conferentie kan ook ingebracht worden ter zitting. Conferenties zijn ook gebruikt als een herintegratie-ceremonie nadat de staf is uitgezeten⁷. De Echt recht conferenties zijn gebaseerd op de Nieuw-zeelandse werkwijze bij 'Family Group Conferencing'⁸.

Tijdens de conferentie kunnen de dader(s), slachtoffers hun familie en vrienden de gebeurtenis bespreken en vertellen welke gevolgen dat voor ieder van hen heeft gehad. Aan het eind van de bijeenkomst wordt door de deelnemers een plan gemaakt hoe de aangerichte schade (enigszins) hersteld kan worden.

Herstelbemiddeling

Herstelbemiddeling is een vorm van mediation waarbij daders en slachtoffers op vrijwillige basis met elkaar in contact kunnen treden. Daar waar het gaat om relatief lichte delicten, wordt de bemiddeling uitgevoerd door de politie. De bemiddeling heeft dan primair tot doel om angst bij slachtoffers weg te nemen. Daar waar het gaat om ernstige delicten komt de behoefte aan bemiddeling doorgaans geruime tijd na het delict naar boven. De politie is dan al uit beeld. De bemiddeling wordt dan uitgevoerd door mediators.

Herstelbemiddeling beoogt om geen invloed te hebben op de uitkomst van het strafproces.

Niet alleen in Nederland wordt mediation toegepast. Uit publicaties waarin aandacht is geschonken aan mediation in internationaal perspectief, blijkt dat angelsaksische landen (V.S, Canada, U.K., Nieuw- Zeeland, Australia) bij uitstek landen zijn waar 'victim-offender mediation' plaatsvindt. De daar ontwikkelde initiatieven zijn op het Europese vasteland het sterkst terug te vinden in met name in Noorwegen, Finland, Oostenrijk, Frankrijk, België en Duitsland⁹. Door de Raad van Europa worden de lidstaten van de Europese Unie gestimuleerd om mediation in relatie tot het strafrecht te bevorderen¹⁰.

De wijze waarop mediation plaatsvindt, is veelvormig¹¹. Met name in de V.S. en Canada is sprake van een divers aanbod van programma's die allen onder de noemer 'Restorative Justice' vallen¹².

⁷ www.echt-recht.nl

⁸ Pagée, Rob van, en Johan Kunst (2000) *Verantwoordelijkheid dragen*. Uit: Humanistiek, april 2000.

⁹ Aertsen, I (1999), *Restorative Justice in a European Perspective*.

¹⁰ Raad van Europa (1999) *Mediation in penal matters*. Recommendation No. R (99) 19. Adopted bij the Committee of Ministers of the Council of Europe on 15 september 1999. An explanatory memorandum.

¹¹ Weitekamp, E. Reparative justice; towards a victim oriented system. *European Journal on Criminal Policy and Research*. Volume 1 nr.1 pp. 70-93.

¹² Barlingen, M. van, G.J. Slump en H. Tulner (2000) *Tussenevaluatie Herstelbemiddeling*. Amsterdam (DSP).

Ongeacht de precieze juridische inbedding van de verschillende programma's valt te concluderen dat de meeste programma's zich richten op minderjarige daders, veelal plaatsvinden na lichte delicten en onderdeel uitmaken van het strafproces. Waar dit laatste het geval is, kan de verwijzing van een dader worden opgelegd door de rechter¹³. Achter deze kwalificaties gaan echter veel accentverschillen schuil.

2.3 Het project Herstelbemiddeling

Herstelbemiddeling is één van de drie hoofdvormen van conflictbemiddeling in relatie tot het strafproces (schaderegeling, conflictregeling en herstelbemiddeling). Anders dan bij schade- en conflictregeling staat bij herstelbemiddeling de persoonlijke verwerking van (traumatische ervaringen met) het delict centraal. Dader en slachtoffer worden op vrijwillige basis door een neutrale bemiddelaar met elkaar in contact gebracht, met als doel schuldverwerking bij de dader en leedverwerking bij het slachtoffer.

Een belangrijk uitgangspunt bij Herstelbemiddeling is dat er voor beide partijen, dader en slachtoffer, een positieve waarde is. Voor de dader is niet zozeer de eventuele emotionele opluchting het doel, maar de schuldverwerking, waardoor hij of zij niet blijvend gebukt blijft gaan onder de schuldgevoelens. Herstelbemiddeling draagt zodoende bij aan de voltooiing van het proces van humanisering, waarmee de resocialisatie gediend wordt (en daarmee ook het voorkomen van recidive)¹⁴.

Voor het slachtoffer kan herstelbemiddeling een belangrijke rol spelen in het verwerkingsproces. Hiermee kunnen de vragen, die het slachtoffer over die gebeurtenis en over de dader heeft, (eindelijk) beantwoord worden.

Herstelbemiddeling mag nooit opgedrongen worden. De vrijwillige medewerking van zowel dader als slachtoffer wordt dan ook noodzakelijk gevonden.

Organisatie van het project

Het project Herstelbemiddeling is een samenwerkingsproject van de Stichting Slachtofferhulp Nederland en de Stichting Reclassering Nederland met als doel slachtoffers en daders van een delict op vrijwillige basis samen te brengen opdat zij ook met elkaar het delict en de gevolgen daarvan kunnen bespreken. Op initiatief van de Reclassering is dit project, dat volledig wordt gesubsidieerd door het Ministerie van Justitie, in augustus 1997 gestart als pilot in het arrondissement Den Haag en na een jaar uitgebreid naar het arrondissement Rotterdam.

¹³ Barlingen, M. van, G.J. Slump en H. Tulner (2000) *Tussenevaluatie Herstelbemiddeling*. Amsterdam (DSP).

¹⁴ Dit houdt uiteraard een kritiek in op het detentiesysteem, dat klaarblijkelijk zelf niet in staat is de dader tot voldoende zelfinzicht en verwerking te brengen.

De uitvoering geschiedt door daartoe opgeleide mediators aanvankelijk in één gedeelde formatieplaats van Slachtofferhulp en Reclassering. De eerste fase van het project was voornamelijk verkennend. Deze pilotfase had als doel het peilen van de behoefte aan herstelbemiddeling, het ontwikkelen van een methodiek en het zoeken naar mogelijkheden om deze methodiek te integreren in werkprocessen van bestaande organisaties, aan de hand van ervaringen in circa vijftien bemiddelingsprocessen. Op basis van de resultaten van een tussen-evaluatie in het voorjaar van 2000 is met ingang van 1 januari 2001 een tweede project gestart in het ressort Den Bosch en werden de activiteiten in het eerste project uitgebreid tot het gehele ressort Den Haag. Ook in het ressort Den Bosch is de uitvoering in handen van één (gedeelde) formatieplaats.

In beide ressorten zijn de projecten gehuisvest in of nabij een kantoorgebouw van de Reclassering.

Terwijl het aanvankelijk de bedoeling was dat de aangestelde projectleiders vrijwilligers zouden aansturen en begeleiden bij de uitvoering (zoals bij Slachtofferhulp gebruikelijk is), is in de praktijk een werkwijze totstandgekomen waarin de projectleiders alle werkzaamheden, van het informeren van potentiële verwijzers (zoals de Reclassering, Slachtofferhulp, de politie, het Leger des Heils, geestelijk verzorgers in gevangenissen, het maatschappelijk werk en de verslavingszorg) tot de intake, de begeleiding, methodiekontwikkeling en de verslaglegging, voor hun rekening nemen.

Tot 2001 vond de verslaglegging handmatig plaats, sinds januari 2001 is de registratie van het project in beide ressorten geautomatiseerd.

Begeleiding, aansturing en overleg

Het project wordt inhoudelijk begeleid door een begeleidingscommissie waarin onder andere afgevaardigden van beide moederorganisaties, het Ministerie van Justitie en wetenschappers zitting hebben. Deze begeleidingscommissie komt een aantal malen per jaar bijeen.

Wanneer daar aanleiding toe is, vindt er managementoverleg plaats. Dit overleg wordt gevoerd door de directeurs van de Reclassering van de beide ressorten, de directeur beleid van Slachtofferhulp Nederland, de directeur Slachtofferhulp Haaglanden en de projectleiders van Herstelbemiddeling. In 2002 heeft dit overleg met een grotere frequentie plaatsgevonden dan in voorgaande jaren vanwege de naderende afloop van de projectperiode en vanwege vervanging van een aantal deelnemers aan het overleg. De nieuwe deelnemers geven blijk van een grotere behoefte aan overleg dan de eerdere deelnemers.

Het managementoverleg heeft tot doel om het project organisatorisch aan te sturen en de verwijzing vanuit de moederorganisaties te waarborgen. De leden van het managementoverleg en het Ministerie van Justitie ontvangen halfjaarlijks managementrapportages van het project waarin de werkzaamheden en uitkomsten staan beschreven.

Afgezien van de begeleidingscommissie en het managementoverleg is de werkwijze van de medewerkers van het project ten opzichte van de moederorganisaties als autonoom te omschrijven. Tussen de projectmedewerkers in beide ressorten vindt regelmatig werkoverleg en casuïstiekbespreking plaats.

Werkwijze

De werkwijze van Herstelbemiddeling is gebaseerd op een methodiekbeschrijving. Hierin staat beschreven wat de visie achter het project is, welke criteria er gelden voor deelname aan het project en welke werkwijze gevolgd dient te worden bij de afhandeling van een aanmelding (al dan niet via derden) voor bemiddeling.

In de methodiekbeschrijving is per stap in het bemiddelingsproces beschreven welke onderwerpen de mediator aan de orde dient te stellen in gesprekken met beide partijen en welke vragen hij/zij zichzelf moet stellen om na te gaan of het zinvol is om met de bemiddelingspoging door te gaan. In hoofdstuk 3 zijn de stappen van het bemiddelingsproces nader beschreven.

3 DEELNEMERS AAN HERSTELBEMIDDELING: DE REGISTRATIE-GEGEVENS

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk beschrijven wij deelname aan het project Herstelbemiddeling, op basis van gegevens uit het geautomatiseerde registratiesysteem van het project. Het perspectief van de verwijzers op het project komt in het volgende hoofdstuk aan bod.

Aan de hand van de registratie van alle aanmeldingen in de periode van 1 januari 2001 tot 5 september 2002 beschrijven wij de aanmeldingen en trajectsoorten van het project. Op basis van 49 cases (31 ressort Den Haag, 18 ressort Den Bosch) uit deze periode gaan wij nader in op motieven van de deelnemers, de gevolgde trajecten en op de uiteindelijke effecten van de aanmeldingen. Voor de gedetailleerde methodische verantwoording van het raadplegen van de geautomatiseerde registratie van Herstelbemiddeling verwijzen wij naar bijlage 1. Wij beschrijven hier kort de kwaliteit en bruikbaarheid van de gespreksverslagen uit de 49 onderzochte cases.

Eén van de aanbevelingen uit de tussenevaluatie van het project Herstelbemiddeling betrof het meer systematisch registreren van de aanmeldingen bij het project en het verloop van de trajecten. Voor 2001 was deze informatie niet op een systematische wijze terug te vinden in de verschillende documentaties die de bemiddelaars bijhielden over de bemiddelingspogingen (cliëntdossiers, procesverslagen, dagboeken)¹.

Dit heeft ertoe geleid dat vanaf 2001 bij het project Herstelbemiddeling gewerkt wordt met een geautomatiseerd registratiesysteem. In dit systeem worden de verslagen van gesprekken met de deelnemers per aanmelding in tekstvelden weergegeven. De registratie per aanmelding zorgt ervoor dat alle documentatie behorend bij één aanmelding op één plek is terug te vinden.

De gespreksverslagen worden echter gekenmerkt door een impressionistische wijze van rapporteren. Dit betekent dat de verslagen niet zijn opgebouwd volgens een vaste structuur waarin terugkerende gespreksonderwerpen overzichtelijk zijn weergegeven. Ook indrukken en persoonlijke ideeën van de bemiddelaars zijn in de rapportages terug te vinden.

De bruikbaarheid van de registratie voor het systematiseren van gegevens ten behoeve van de evaluatie is beperkt.

¹ Barlingen, M van, G.J. Slump en H. Tulner (2000), *Tussenevaluatie Herstelbemiddeling*. Amsterdam (DSP).

3.2 Aanmeldingen

Aantallen aanmeldingen

Sinds de start van het project in augustus 1997 tot augustus 2000 zijn er 146 aanmeldingen voor bemiddeling geweest².

Het geautomatiseerde registratiesysteem waaruit de kwantitatieve gegevens in dit hoofdstuk afkomstig zijn, is sinds 1 januari 2001 operationeel. Gegevens over het aantal en verloop van aanmeldingen in de periode van augustus 2000 tot januari 2001 zijn niet nauwkeurig geregistreerd door het project Herstelbemiddeling. Wij nemen over deze periode dan ook geen gegevens op in deze rapportage.

In totaal zijn er sinds 2001 168 aanmeldingen geweest voor het project Herstelbemiddeling. In januari 2001 is het project uitgebreid naar het ressort Den Bosch. Sindsdien is 41 procent van de aanmeldingen in dat ressort gedaan (tabel 3.1).

Tabel 3.1: Aantal aanmeldingen in de periode 1 januari 2001 - 5 september 2002, naar ressort.

	Aantal	Percentage
Den Haag	99	58,9
Den Bosch	69	41,1
Totaal	168	100,0

Meer dan tweederde van de aanmelders is dader of verdachte (tabel 3.2). Ten tijde van de tussenevaluatie was ruim de helft (57%) van de aanmeldingen afkomstig van daders³. Inmiddels is dat aandeel dus verder toegenomen.

Tabel 3.2: Aantal aanmeldingen in de periode 1 januari 2001 - 5 september 2002, naar type aanmelder.

	Aantal	Percentage
Dader/verdachte	121	72,0
Slachtoffer/nabestaande	44	26,2
Niet geregistreerd	3	1,8
Totaal	168	100,0

² Frijns, J. (2001) *Herstelbemiddeling in de praktijk: uitzicht door inzicht*. JV 27 (2001) 3 (april) 81-96.

³ Barlingen, M van, G.J. Slump en H. Tulner (2000), *Tussenevaluatie Herstelbemiddeling*. Amsterdam (DSP). De gegevens uit de tussenevaluatie zijn gebaseerd op 118 aanmeldingen in de periode augustus 1997-15 februari 2000.

De Reclassering is de grootste verwijzer naar het project Herstelbemiddeling (tabel 3.3). Gezien het relatief grote aandeel daders/verdachten dat zich aanmeldt voor het project is dit niet verwonderlijk.

Het belang van de Reclassering als verwijzer is sinds de tussenevaluatie verder gegroeid. Destijds werd 36 procent van de aanmelders verwezen door de Reclassering, 28 procent door Slachtofferhulp en 11 procent van de aanmelders kwam op eigen initiatief.

Tabel 3.3: Aantal aanmeldingen in de periode 1 januari 2001 - 5 september 2002, naar verwijzer.

	Aantal	Percentage
Reclassering	78	46,4
Slachtofferhulp	35	20,8
Initiatief cliënt	26	15,5
Overige (geestelijke) gezondheidszorg	7	4,2
Openbaar Ministerie	4	2,4
Jeugdhulpverlening	3	1,8
Advocaat	2	1,2
Raad voor de Kinderbescherming	2	1,2
Algemeen maatschappelijk werk	1	0,6
Zelfhulpgroep	1	0,6
Overig politie/justitie/ juridisch	1	0,6
Overige dienstverlening	1	0,6
Onbekend/nvt	1	0,6
Niet geregistreerd	6	3,6
Totaal	168	100,0

Typering deelnemers

De tweede onderzoeksvraag van de evaluatie betreft de typering van daders en slachtoffers die zich aanmelden bij het project Herstelbemiddeling naar persoonskenmerken en delict-type.

Persoonskenmerken

In de registratie van het project Herstelbemiddeling hebben wij gezocht naar kenmerken van de deelnemers zoals leeftijd, geslacht en etniciteit. De variabelen 'geslacht' en 'leeftijd'

ontbreken in de bestandsafslag van de registratie die wij van het project ter beschikking hebben gekregen⁴.

Van zowel daders als slachtoffers is het land van herkomst geregistreerd. Van de daders die deelnemen aan het project is 78 procent afkomstig uit Nederland, bij de slachtoffers is dit aandeel 82 procent. De grootste groep van niet-Nederlandse herkomst wordt gevormd door Marokkanen (daders 8 procent, slachtoffers 5 procent).

Delicttype

Zoals ook uit de tussenevaluatie naar voren kwam, hebben de deelnemers aan Herstelbemiddeling doorgaans te maken gehad met een ernstig delict. In dertig procent van de aanmeldingen gaat het om geweld met letsel. Ook dodelijk geweld en verkeersongevallen zijn delicten⁵ die relatief vaak in het systeem van Herstelbemiddeling staan geregistreerd.

Uit tabel 3.4 blijkt dat na geweld met letsel en dodelijk geweld zowel daders en slachtoffers (of nabestaanden) zich aanmelden voor Herstelbemiddeling. De aanmeldingen na beroving worden uitsluitend gedaan door daders, terwijl aanmeldingen na verkeersongevallen relatief vaak van slachtoffers of nabestaanden afkomstig zijn.

Tabel 3.4: Aantal aanmeldingen in de periode 1 januari 2001 - 5 september 2002, naar delict en type aanmelder.

Aanmelder	Dader/verdachte		Slachtoffer/nabest.		Totaal	
<i>Delict</i>	<i>aantal</i>	<i>% van daders</i>	<i>aantal</i>	<i>% van slachtoffers</i>	<i>aantal</i>	<i>% delicten</i>
Bedreiging	4	3,4	2	4,7	6	3,7
Beroving	14	11,9	-	-	14	8,7
Brandstichting	3	2,5	-	-	3	1,9
Diefstal	2	1,7	-	-	2	1,2
Dodelijk geweld	18	15,3	8	18,6	26	16,1
Geweld met letsel	35	29,7	13	30,2	48	29,8
Geweld zonder letsel	9	7,6	1	2,3	10	6,2
Incest	4	3,4	2	4,7	6	3,7
Ontucht met minderjarige	3	2,5	-	-	3	1,9
Oplichting en verduistering	1	0,8	-	-	1	0,6
Overval	5	4,2	-	-	5	3,1

⁴ Van de variabele 'leeftijd' is bij de onderzoekers bekend dat deze wel wordt geregistreerd. De wijze waarop dit gebeurt is echter niet betrouwbaar en daarom niet bruikbaar voor het onderzoek.

⁵ Wij verwijzen naar de gehanteerde definitie van het begrip 'delict' in hoofdstuk 1. Een verkeersongeval is bijvoorbeeld niet altijd een delict.

Vervolg tabel 3.4.

Aanmelder	Dader/verdachte		Slachtoffer/nabest.		Totaal	
<i>Delict</i>	<i>aantal</i>	<i>% van daders</i>	<i>aantal</i>	<i>% van slachtoffers</i>	<i>aantal</i>	<i>% delicten</i>
Stalking	2	1,7	1	2,3	3	1,9
Dodelijk verkeersongeval	6	5,1	8	18,6	14	8,7
Verkeersongeval met letsel	5	4,2	8	18,6	13	8,1
Gijzeling	3	2,5	-	-	3	1,9
Vrouwenhandel	1	0,8	-	-	1	0,6
Overig	3	2,5	-	-	3	1,9
Totaal	118	100,0	43	100,0	161 ⁶	100,0

Motieven voor deelname

Uit gespreksverslagen in de onderzochte cases komen diverse motieven van daders en slachtoffers naar voren. Het merendeel van deze motieven is reeds in de tussenevaluatie beschreven. De motieven zijn onder te verdelen naar slachtoffergerichte motieven en dadergerichte motieven.

Bij slachtoffers gaat het dikwijls om:

- Excuses horen (slachtoffergericht).
- Vragen waarom juist zij zijn ‘uitgekozen’ voor delict (slachtoffergericht).
- Afsluiten van het gebeurde (slachtoffergericht).
- Vergeven (dadergericht).
- Dader laten weten wat hij heeft aangericht (dadergericht).
- Dader laten weten dat hem/haar niks meer kwalijk genomen wordt (dadergericht).

De motieven voor deelname van daders zijn als volgt te omschrijven:

- Excuses aanbieden (slachtoffergericht).
- Angst bij het slachtoffer wegnemen (slachtoffergericht).
- Duidelijk willen maken dat dader zijn leven wil beteren (slachtoffergericht).
- Schuldgevoel verminderen (dadergericht).
- Vergeving vragen (dadergericht).
- Afsluiten van het gebeurde (dadergericht).

De bovenstaande opsomming van motieven is niet uitputtend, maar betreft de meest voorkomende redenen voor deelname. Er spelen ook andere motieven een rol. Zo kan, volgens de

⁶ In 7 gevallen is ofwel het delict ofwel het type aanmelder (dader/slachtoffer) niet geregistreerd. Dit leidt ertoe dat het totaal aantal in deze tabel niet overeenkomt met het totaal aantal aanmeldingen (168).

medewerkers van Herstelbemiddeling, bij daders gelden dat zij zich, wanneer het slachtoffer het initiatief neemt tot herstelbemiddeling, verplicht voelen om het slachtoffer tegemoet te komen.

Motieven om de rechtsgang te beïnvloeden

Door het project Herstelbemiddeling is het criterium gesteld dat herstelbemiddeling geen invloed mag hebben op de strafzaak. Dit is alleen gegarandeerd als een zaak strafrechtelijk is afgerond voordat een poging tot herstelbemiddeling gedaan wordt. De dader zou immers met aanmelding voor of tijdens het strafproces de rechtsgang kunnen beïnvloeden.

In de praktijk blijkt dat onder de aanmelders dikwijls verdachten voorkomen. Bestudering van de gespreksverslagen leert dat in een aanzienlijk aantal zaken de intake van de aanvrager plaatsvindt vóór de strafzitting. Hoewel met het opnemen van contact met het slachtoffer veelal wordt gewacht tot na de zitting, kan de verdachte zijn aanmelding bij Herstelbemiddeling bij de rechter gebruiken om deze mild te stemmen ten aanzien van de duur van de straf of de zwaarte van het detentieregime.

In een aantal gevallen worden dergelijke opportunistische motieven van een verdachte om contact te zoeken met het slachtoffer expliciet beschreven. In interviews met de bemiddelaars van het project werd door hen benadrukt dat van bemiddeling alleen sprake kan zijn als beide partijen ermee instemmen. Wanneer de ontvanger (i.c. het slachtoffer) geen vertrouwen heeft in de motieven van de aanvrager, hoeft deze niet in te stemmen met contact.

Wanneer de bemiddelaars van Herstelbemiddeling merken dat het project toch wordt gebruikt als instrument in een strafzaak, worden de betrokken partijen hier op aangesproken, zo blijkt uit de bestudeerde cases. In dergelijke gevallen wordt het Parket erop gewezen dat Herstelbemiddeling het strafproces niet mag beïnvloeden, of wordt contact opgenomen met de advocaat van de verdachte om er op aan te dringen dat de bemiddeling geen rol mag spelen in de strafzaak.

Intakecriteria

In de methodiekbeschrijving van Herstelbemiddeling zijn intakecriteria opgenomen die ertoe moeten leiden dat een eventuele ontmoeting zoveel mogelijk een gesprek wordt tussen twee partijen die elkaar iets te melden hebben. Hierbij is in de methodiekbeschrijving opgenomen dat het niet gaat om een scorelijst, maar om criteria die in samenhang met elkaar door de bemiddelaar worden afgewogen. Het gaat om de volgende criteria⁷:

⁷ Afkomstig uit *Herstelbemiddeling augustus 1997- augustus 2000 methodiekbeschrijving, voortschrijdend inzicht*.

- Een bekende en bekende dader.
- Bemiddeling is niet gericht op beïnvloeding van het strafproces.
- Het delict betreft doorgaans een onverwachte situatie, met korte, onverwachte aanloopfase.
- De lezing van de gebeurtenis door betrokkenen staat niet diametraal tegenover elkaar.
- Slachtoffer en dader werken mee op basis van vrijwilligheid.
- Beiden hebben de oprechte wens om naar elkaars verhaal te luisteren en vragen te beantwoorden.
- De dader is in staat een ethisch oordeel te vormen over de gebeurtenis en zijn verantwoordelijkheid daarvoor.
- Dader en slachtoffer zijn in staat te reflecteren over de gebeurtenis.
- Er is geen sprake van ernstige pathologie of zware verslaving.
- Deelnemers kunnen zich ten allen tijde terug trekken.

Bij bovenstaande criteria geldt dat de bemiddelaar verantwoordelijk is voor de beslissing of en wanneer contact opgenomen wordt met de andere partij en voor de beslissing of en wanneer bemiddeling plaatsvindt. Uit de onderzochte cases komt duidelijk naar voren dat de bemiddelaars doorgaans zeer zorgvuldig te werk gaan, vaak met beide partijen meer dan één intakegesprek voeren en zichzelf daarbij regelmatig afvragen in hoeverre bemiddeling zinvol is. Bij de bemiddelingen hanteren de bemiddelaars het in de methodiekbeschrijving vastgestelde stramien dat na een aanmelding gevolgd dient te worden. In hoofdlijnen ziet dit er als volgt uit:

- Intake aanvrager (vaak meer dan één gesprek, inzage in strafstukken).
- Contactname tweede partij.
- Intake tweede partij (gesprek, uitleg, uitkomst).
- Matching (uitwerking in één of twee gesprekken met aanvrager, uitwerking in één of twee gesprekken met tweede partij, organisatie van de ontmoeting, eventueel gevolgd door een tweede ontmoeting).
- Nazorg en terugkoppeling.

Deze opsomming van te nemen stappen doet geen recht aan de uitgebreide *inhoudelijke* methodiekbeschrijving waarin staat beschreven welke vragen gesteld moeten worden aan de deelnemers, welke overwegingen de bemiddelaar kan hebben et cetera.

Afwijken van intakecriteria

In een aantal gevallen is in de onderzochte gespreksverslagen afgeweken van de voornoemde criteria, zonder dat in het dossier een duidelijke verklaring hiervoor gevonden is. Het ging daarbij bijvoorbeeld om zaken waarbij het slachtoffer (nog) kampte met gevoelens van wraak of hevige woede of een zaak waarbij de dader niet bekende dat hij het delict gepleegd had. Ook maakten de bemiddelaars in een aantal gespreksverslagen melding van hun twijfels over

de oprechtheid van de gevoelens en motieven van de deelnemers. Waarom desondanks de bemiddeling wordt voortgezet, is niet altijd duidelijk.

Uit de criteria is af te leiden dat geestelijk gestoorde personen uitgesloten zijn van deelname aan Herstelbemiddeling. In de praktijk blijkt dat in dergelijke gevallen inderdaad de mogelijkheid van een direct gesprek tussen beide partijen wordt uitgesloten, maar dat dan wel wordt gezocht naar andere vormen van contact, zoals het schrijven van brieven of het overbrengen van boodschappen via de bemiddelaar.

Aan de hand van de criteria worden geen specifieke delicten in- of uitgesloten van Herstelbemiddeling. In principe komt ieder delict met een persoonlijk slachtoffer en een bekende en bekende dader in aanmerking, mits het delict een onverwachte aanloop kende. In de gespreksverslagen is terug te lezen dat de medewerkers van Herstelbemiddeling een nader onderscheid maken tussen delicten die wel en niet in aanmerking komen voor Herstelbemiddeling. Zo wordt van een uit de hand gelopen verkeersruzie, met letsel tot gevolg, gemeld dat de zaak beter door Slachtofferhulp afgedaan kan worden (maar uiteindelijk wel via Herstelbemiddeling verloopt), terwijl de diefstal van een mobiele telefoon, eveneens met (gering) letsel tot gevolg, zonder opmerking door Herstelbemiddeling wordt aangenomen. Bij een aanmelding waarin de aanmelder een brief wil sturen naar de andere partij, wordt door Herstelbemiddeling opgemerkt dat dit eigenlijk niet tot het project behoort, dat dit ook door de Reclassering kan worden afgehandeld. In een aantal andere gevallen wordt het assisteren bij het opstellen en bezorgen van brieven wel als taak van het project opgevat. Ongetwijfeld spelen afwegingen die per individueel geval gemaakt worden hierbij een rol. In de registratie zijn deze afwegingen echter niet altijd terug te vinden.

3.3 Trajecten van Herstelbemiddeling

Door de medewerkers van Herstelbemiddeling is een aantal “typen afronding” benoemd. Onder ieder type afronding blijken uiteenlopende trajecten te vallen. We lichten een en ander toe.

Type afronding aanvrager

Wanneer een dader of slachtoffer zich meldt, wordt eerst nagegaan wat er precies is gebeurd en wat de motieven van de aanmelder zijn. Wanneer de zaak voldoet aan de intakecriteria en de bemiddelaar overtuigd is van de oprechtheid van de motieven van de aanmelder, wordt overgegaan tot de contactname met de tweede partij, de ontvanger. Dit valt onder de categorie “voortzetting”. Uit de registratiegegevens blijkt dat bij ruim de helft van het aantal aanmeldingen contact gelegd wordt met de tweede partij (tabel 3.5). Hoe het traject dan ver-

der kan verlopen, beschrijven wij in de volgende paragraaf. Eerst gaan we in op de redenen om geen contact op te nemen met de tweede partij.

Teruggetrokken door aanvrager: de deelnemers aan het project Herstelbemiddeling hebben de mogelijkheid om zich op elk gewenst moment terug te trekken uit de bemiddeling. De redenen waarom dit gebeurt zijn divers en variëren van het “doodbloeden” van het contact omdat de aanmelder niet op afspraken verschijnt, tot het inzicht dat een confrontatie toch teveel losmaakt en daarom niet wordt doorgezet.

In veel gespreksverslagen komen we tegen dat de deelnemers niet door hun omgeving gesteund worden om contact te zoeken met de andere partij. Dit is zowel bij daders als bij slachtoffers het geval. Ook uit interviews met sleutelinformanten komt naar voren dat aanmelders uiteindelijk afzien van deelname omdat het hen wordt afgeraden door familie, vrienden en (professionele) begeleiders.

Afwijzing door Herstelbemiddeling: om diverse redenen kunnen de bemiddelaars van Herstelbemiddeling besluiten om de bemiddelingspoging niet door te zetten. Soms sluit de aanvraag niet aan bij de doelstelling van het project, bijvoorbeeld als blijkt dat men eerder op zoek is naar (relatie)therapie dan naar bemiddeling na een delict dat min of meer ‘toevallig’ dader en slachtoffer tot elkaar heeft veroordeeld. Andere redenen zijn twijfels aan de motieven van de aanvrager. Zo zijn met name daders soms teveel gericht op zichzelf en dichten zij zichzelf een slachtofferrol toe. Dit maakt dat zij zich moeilijk in kunnen leven in de positie van het slachtoffer. In de intakegesprekken met de aanmelder proberen de bemiddelaars dit denkpatroon van de aanmelder te doorbreken door systematisch te vragen naar wat de andere partij (het slachtoffer) aan een gesprek kan hebben, wat deze zou willen weten. Wanneer dit niet leidt tot “een doorleefd schuldgevoel” of “doorleefde spijt” bij de dader, kan de bemiddelaar besluiten om geen contact op te nemen bij de dader.

Geen deelname ontvanger/indirecte bemiddeling: deze typen afronding kunnen eigenlijk alleen in de registratie voorkomen als er eerst sprake is van contactname met de tweede partij en horen derhalve in tabel 3.5 voor te komen onder “voortzetting”. Ze zijn echter apart weergegeven in het registratiesysteem en zijn voor de volledigheid van het inzicht in het verloop van de trajecten meegenomen in de rapportage.

Tabel 3.5: Aantal aanmeldingen in de periode 1 januari 2001 - 5 september 2002, naar ‘type afronding aanmelder’ en type aanmelder.

Aanmelder	Dader		Slachtoffer		Totaal	
Type afronding aanmelder	aantal	% van daders	aantal	% van slachtoffers	aantal	% van trajecten
Teruggetrokken door aanvrager	31	33,0	8	22,9	39	30,2

Vervolg tabel 3.5

Aanmelder	Dader		Slachtoffer		Totaal	
<i>Type afronding aanmelder</i>	<i>aantal</i>	<i>% van daders</i>	<i>aantal</i>	<i>% van slachtoffers</i>	<i>aantal</i>	<i>% van trajecten</i>
Geen deelname ontvanger	3	3,2	2	5,7	5	3,9
Afwijzing door Herstelbemiddeling	13	13,8	2	5,7	15	11,6
Indirecte bemiddeling	1	1,1	1	2,9	2	1,6
Voortzetting	46	48,9	22	62,9	68	52,7
Totaal	94	100,0	35	100,0	129 ⁸	100,0

Uit tabel 3.5 is af te leiden dat wanneer de aanmelder een dader is, de aanmelder zich relatief vaak terugtrekt of wordt afgewezen door Herstelbemiddeling. Wanneer de aanmelder een slachtoffer is, is er relatief vaak sprake van voortzetting.

Type afronding ontvanger

Als de intakegesprekken (in veel gevallen wordt meer dan één gesprek gevoerd) met de aanvrager tot voortzetting van de bemiddelingspoging hebben geleid, wordt contact opgenomen met de tweede partij. In tabel 3.6 is weergegeven waar deze contactname toe leidt. Per type afronding geven wij een toelichting, aan de hand van de trajectvormen die wij in de cases hebben aangetroffen.

Teruggetrokken door aanvrager: hier geldt opnieuw dat de aanvrager en ontvanger deelnemen op vrijwillige basis en zich op ieder gewenst moment kunnen terugtrekken uit de bemiddeling. Bij de aanvrager is in dit stadium echter al een aantal gesprekken gevoerd over de aanmelding. Het aandeel trajecten dat op deze wijze wordt beëindigd (10%) is dan ook aanmerkelijk kleiner dan dit aandeel voordat contact is opgenomen met de tweede partij (30%).

Geen deelname ontvanger: de tweede partij wordt in de regel schriftelijk, maar soms direct per telefoon door Herstelbemiddeling benaderd over het verzoek van de aanmelder om in contact te komen. Tijdens deze contactname wordt uitgelegd wat het project inhoudt en wat de aanleiding tot het contact is. Een brief wordt doorgaans na een aantal dagen gevolgd door telefonisch contact. Met name waar het gaat om slachtoffers als tweede partij blijkt het niet altijd eenvoudig om een actueel adres en telefoonnummer te vinden. Zeker wanneer het slachtoffer geen contact heeft gehad met Slachtofferhulp, of wanneer dit contact alweer enige tijd geleden is, komt het voor dat de tweede partij niet bereikt wordt.

⁸ Het totaal aantal in deze tabel komt niet overeen met het totaal aantal aanmeldingen (168) omdat in 37 gevallen (nog) geen resultaat geregistreerd is (bijvoorbeeld omdat de bemiddeling nog niet is afgerond). In twee gevallen is niet geregistreerd of de aanmelder een dader of een slachtoffer was.

Andere redenen waarom de ontvanger niet deelneemt aan bemiddeling zijn divers. Zo kan men er geen behoefte aan hebben om het gebeurde weer op te rakelen omdat men het voor zichzelf al afgesloten heeft. Ook kan het te pijnlijk zijn om er mee geconfronteerd te worden. Opnieuw geldt dat veel betrokkenen niet door hun omgeving gesteund worden contact te hebben met de andere partij.

Afwijzing door Herstelbemiddeling: evenals bij de aanvrager, kan Herstelbemiddeling ook bij de ontvanger bedenkingen hebben over de haalbaarheid en wenselijkheid van een bemiddelingspoging. In de voorbereidende gesprekken met de ontvanger wordt nagegaan in hoeverre de persoon in kwestie baat heeft bij het project en wat hij/zij de aanvrager te bieden heeft.

Indirecte bemiddeling: wanneer om welke reden dan ook direct contact tussen dader en slachtoffer geen optie is, kan gekozen worden voor een vorm van indirecte bemiddeling. Het kan bijvoorbeeld zo zijn dat een van beide partijen direct contact niet aandurft maar wel graag antwoord wil op vragen of zelf iets duidelijk wil maken. De bemiddelaar kan dan over en weer boodschappen overbrengen. Voordat dit gebeurt wordt duidelijk afgesproken wat wel en niet overgebracht mag worden aan de andere partij.

Ook kan het zo zijn dat de bemiddelaars deelnemers niet in staat achten om een gesprek te voeren met de andere partij. Dan kan worden besloten dat het schrijven van een brief het hoogst haalbare is, bijvoorbeeld in verband met de psychische gesteldheid van een deelnemer. Het schrijven van een brief wordt onder indirecte bemiddeling geschaard. In dergelijke gevallen helpt de bemiddelaar de opsteller van de brief bij het vinden van de juiste toon, de juiste formuleringen et cetera. Aan de ontvanger wordt gevraagd of deze het op prijs stelt een brief te ontvangen. Als dit het geval is wordt de brief bij voorkeur door de bemiddelaar overhandigd en toegelicht.

Het begrip ‘indirecte bemiddeling’ wordt door de bemiddelaars soms ruim geïnterpreteerd. Als een slachtoffer bijvoorbeeld aangeeft dat hij geen behoefte heeft aan contact, maar dat de bemiddelaar door moet geven aan de dader dat hij het “nooit meer moet doen”, wordt dit geregistreerd als indirecte bemiddeling. Vergelijkbare zaken worden soms ook afgedaan als ‘geen deelname ontvanger’.

Voortzetting: Wanneer zowel aanvrager als ontvanger na de voorbereidende gesprekken behoefte hebben aan face-to-face contact en ook de bemiddelaar geen bezwaar ziet voor een ontmoeting, wordt een afspraak gemaakt voor een bemiddelingsgesprek.

De ontmoeting vindt indien mogelijk plaats op een neutrale locatie. Bij gedetineerde daders wordt geprobeerd om in de penitentiaire inrichting een geschikte ruimte te vinden voor het gesprek, bijvoorbeeld de spreekkamer van de geestelijk verzorger.

Enige tijd na het bemiddelingsgesprek wordt met beide partijen gesproken over wat men er van vond en of er behoefte is aan meer gesprekken. Het aantal gesprekken dat uiteindelijk gevoerd wordt is te herleiden uit de gespreksverslagen in het registratiesysteem.

Tabel 3.6: Aantal 'voortzettingen' na afronding aanvrager in de periode 1 januari 2001 - 5 september 2002, naar 'type afronding ontvanger' en type aanmelder.

Aanmelder	Dader		Slachtoffer		Totaal	
Type afronding ontvan- ger	aantal	% van daders	aantal	% van slachtoffers	aantal	% van trajecten
Teruggetrokken door aanvrager	5	12,8	1	5,0	6	10,2
Geen deelname ont- vanger	16	41,0	3	15,0	19	32,2
Afwijzing door Herstel- bemiddeling	3	7,7	1	5,0	4	6,8
Indirecte bemiddeling	2	5,1	-	-	2	3,4
Voortzetting	13	33,3	15	75,0	28	47,5
Totaal	39	100,0	20	100,0	59 ⁹	100,0

In tabel 3.6 is opnieuw zichtbaar dat wanneer het slachtoffer de aanmelder is, de kans op voortzetting relatief groot is. Wanneer daders zich aanmelden, worden zij relatief vaak geconfronteerd met het weigeren van deelname door de ontvanger.

Typering deelnemers naar traject

Zoals eerder in dit hoofdstuk is beschreven, ontbreekt informatie over het geslacht en de leeftijd van de deelnemers.

Het relatief geringe aandeel deelnemers van buitenlandse herkomst maakt dat nadere analyse van bijvoorbeeld het verloop van trajecten naar land van herkomst van de deelnemers niet mogelijk is. Wanneer een uitsplitsing wordt gemaakt naar de verschillende trajectvormen die bij het project Herstelbemiddeling mogelijk zijn, zijn de aantallen te gering om tot significante uitspraken te komen.

In de interviews is aan de medewerkers van Herstelbemiddeling gevraagd naar een typering van de deelnemers aan het project, in relatie tot het verloop van de trajecten. Het merendeel van de betrokkenen is man, Nederlands en tussen de 20 en 60 jaar oud. Deze kenmerken spe-

⁹ Van de 68 voortzettingen na afronding aanmelder is in 9 gevallen geen afronding ontvanger geregistreerd, bijvoorbeeld omdat er nog geen sprake is van afronding.

len echter geen rol in het verloop van de trajecten, aldus de bemiddelaars. Dan spelen individuele kenmerken die te maken hebben met de persoonlijkheidsstructuur van de deelnemers een rol.

Wanneer gekeken wordt naar het type delict en het gevolgde traject bij Herstelbemiddeling, geven de medewerkers van Herstelbemiddeling aan dat met name bij ernstige delicten en bij verkeersongevallen de bereidheid tot deelname aan een bemiddelingsgesprek bij beide partijen groot is.

3.4 Meerwaarde voor deelnemers

Volgens sleutelinformanten en medewerkers van het project Herstelbemiddeling bestaat de meerwaarde van Herstelbemiddeling ten opzichte van reguliere vormen van dader- en slachtofferbegeleiding uit de mogelijkheid van contact met de andere partij. Die mogelijkheid, ongeacht of het daadwerkelijk tot contact komt, geldt als essentieel voor de schuld- en leedverwerking.

Verwachte effecten

In de gespreksverslagen van Herstelbemiddeling zijn wij op zoek gegaan naar de verwachting van de deelnemers van de effecten van de bemiddeling. In de voorbereidende gesprekken die door de bemiddelaars met daders en slachtoffers worden gevoerd komt deze vraag aan bod.

Wat vaak als antwoord wordt gegeven op deze vraag, is de mogelijkheid om het gebeurde af te sluiten. Voordat de betrokkenen dit kunnen doen, willen ze graag antwoord op vragen die alleen door de andere partij beantwoord kunnen worden. Het gaat dan bij slachtoffers bijvoorbeeld om vragen waarom de dader zoveel geweld gebruikt heeft, of wat hem ertoe heeft bewogen om de daad te begaan. Daders zijn geïnteresseerd in de gevolgen van hun daad voor het dagelijks leven van het slachtoffer: is deze bijvoorbeeld (nog steeds) bang, denkt hij of zij er nog dagelijks aan?

Ook komt het voor (vooral wanneer de dader nog gedetineerd is) dat dader en slachtoffer hopen elkaar door bemiddeling normaal tegemoet te kunnen treden wanneer het ooit tot een onverwachte ontmoeting op straat komt.

Gerealiseerde effecten

De hierboven beschreven verwachte effecten komen als vast onderdeel aan bod in de voorbereidende gesprekken met daders en slachtoffers. Het is interessant om te achterhalen in hoeverre de verwachte effecten worden gerealiseerd. Helaas biedt de uitgevoerde analyse van de gespreksverslagen daarvoor geen inhoudelijke informatie.

Wij beschrijven kort op welke wijze de evaluatie met de deelnemers aan het project Herstelbemiddeling plaatsvindt:

In de gespreksverslagen wordt verslag gedaan van de evaluatie van het proces met in ieder geval de aanvrager en, als de tweede partij heeft deelgenomen aan de bemiddeling, ook met de ontvanger. In deze verslagen wordt soms wel en soms niet gemeld wat de (poging tot) bemiddeling voor de deelnemers betekend heeft. Het gaat hier om een evaluatie die vrij kort na de bemiddeling plaatsvindt. Denkbaar is dat de werkelijke gerealiseerde effecten pas op de lange termijn plaatsvinden. Zo kan het zijn dat de bemiddeling op korte termijn veel onangename herinneringen bovenhaalt, maar dat dat er op langere termijn toe bijdraagt dat de betrokkenen het gebeurde beter kunnen verwerken. Hier over zijn geen gegevens bekend.

De evaluatie kan face-to-face, telefonisch of (zij het sporadisch) schriftelijk plaatsvinden. Het spreekt voor zich dat in een face-to-face gesprek de meeste aandacht besteed kan worden aan de effecten die bemiddeling op de deelnemers hebben gehad, terwijl een schriftelijke evaluatie hier nauwelijks gelegenheid voor biedt.

Als een bemiddelingspoging niet leidt tot het door de aanvrager gewenste resultaat (in de meeste gevallen wordt in eerste instantie gestreefd naar een ontmoeting met de andere partij), wordt na afloop van het traject beoordeeld of de aanvrager een positieve ervaring heeft gehad door in ieder geval het initiatief te nemen tot de bemiddeling. In de meeste gevallen is het antwoord hierop in de registratie niet terug te vinden (71%), in 17 procent van de gevallen is inderdaad een positieve ervaring voor de aanvrager genoteerd en in 12 procent van de gevallen is genoteerd dat de aanvrager het niet als positief heeft ervaren.

In de onderzochte gespreksverslagen is gekeken wat wordt verstaan onder een positieve ervaring. In veel gevallen is dit niet duidelijk verwoord of blijkt het inderdaad om een interpretatie van de bemiddelaar te gaan. Daar waar de positieve ervaring nader is omschreven, blijkt het te gaan om het gevoel dat de aanvrager in ieder geval al het mogelijke heeft gedaan om met het gebeurde in het reine te komen. Deze actieve rol wordt ook door sleutelinformanten genoemd als belangrijk element.

Ook wanneer is aangegeven dat er geen sprake is van een positieve ervaring van de aanvrager, ontbreekt doorgaans de uitleg waarom dit het geval is. Het is dan lastig te interpreteren.

4 VERWIJZERS NAAR PROJECT HERSTELBEMIDDELING

4.1 Inleiding

Er zijn ruim tien verschillende instanties die een enkele keer of zeer regelmatig cliënten naar het project verwijzen. De voornaamste verwijzers zijn medewerkers van Stichting Reclassering Nederland, geestelijk verzorgers in penitentiaire inrichtingen en medewerkers van Slachtofferhulp Nederland. In dit hoofdstuk wordt het project Herstelbemiddeling beschreven in termen van de ervaringen en meningen van medewerkers van deze drie organisaties. Wij baseren ons hier op de informatie die wij via een enquête onder deze (potentiële) verwijzers hebben verzameld. Ten eerste geven we een beknopte beschrijving van de enquête en de responsgroep. De bevindingen beschrijven we vervolgens aan de hand van drie onderwerpen: de bekendheid van project; het gebruik van het project en tot slot het oordeel van de (potentiële) verwijzers over het project Herstelbemiddeling.

4.2 Enquête en steekproef

Wij hebben de ‘potentiële’ verwijzende medewerkers door middel van een enquête gevraagd naar hun bekendheid en ervaring met en mening over het project. De enquête is verspreid onder een a-selecte steekproef van in totaal 300 medewerkers van de bovengenoemde drie organisaties in de ressorten Den Haag en Den Bosch, waar de projecten werden uitgevoerd. Per organisatie zijn er 100 respondenten aangeschreven. In totaal hebben 128 ‘potentiële’ verwijzers de vragenlijst teruggestuurd. Een meer uitgebreide methodische verantwoording is opgenomen in de bijlagen, in onderstaande tabel worden de responsgegevens gepresenteerd.

Tabel 4.1: Respondenten van de enquête over Herstelbemiddeling naar verwijzer, totaal aantal en in percentage van de totale respons.

	Aantal	Responspercentage*
Slachtofferhulp	47	37
Reclassering	48	38
Geestelijk Verzorging	33	26
Totaal	128	100

* De afwijkende som van de afzonderlijke percentages wordt veroorzaakt door afrondingsverschillen.

De omvang van de respons en de non-respons is niet zo groot dat we veralgemeniseerbare kwantitatieve bevindingen rapporteren. We beschrijven de uitkomsten vooral als kwalitatieve indicaties over de ervaringen van de potentiële verwijzers.

4.3 Bekendheid van project Herstelbemiddeling

Is men op de hoogte van het project Herstelbemiddeling?

Het grootste gedeelte van de respondenten, namelijk (88%) geeft aan op de hoogte te zijn van het project. Onder de respondenten van Reclassering is er slechts één medewerker die zegt het project Herstelbemiddeling niet te kennen. Bij medewerkers van Slachtofferhulp en onder de geestelijk verzorgers komt dit vaker voor; vijftien procent van de respondenten bij Slachtofferhulp en vierentwintig procent van de responderende geestelijk verzorgers heeft aangegeven niet op de hoogte te zijn van het project. Deze respondenten zijn over het algemeen minder lang in hun functie werkzaam dan de respondenten die wel bekend zijn met het project. Alleen enkele geestelijk verzorgers die langer dan vijf jaar in hun functie zijn, kennen het project niet.

Informatiebronnen

Er is in de enquête aan de verwijzers gevraagd door wie zij geïnformeerd zijn over het project¹. Er konden daarbij meer informatiebronnen worden aangegeven. In tabel 4.2 wordt een overzicht gegeven van de soorten bronnen waardoor verwijzers worden geïnformeerd. De percentages tellen niet op tot 100 omdat verwijzers meer dan één informatiebron konden aangeven.

Tabel 4.2: Informatiebronnen naar verwijzende organisatie; in aantallen antwoorden en in percentage van het aantal respondenten per verwijzende organisatie².

Informatiebron	Slachtofferhulp (n=39)		Reclassering (n=47)		Geestelijk verzorging (n=25)	
	<i>aantal</i>	%	<i>aantal</i>	%	<i>aantal</i>	%
Eigen organisatie	33	85	27	57	12	48
Medewerkers Herstelbemiddeling	14	36	34	72	8	32
Media (krant, radio, t.v., internet, et cetera)	3	8	9	19	8	32
Folder over het project	4	10	19	40	4	16

¹ Deze vraag is alleen beantwoord door respondenten die aangegeven hebben wel op de hoogte te zijn van het project.

² De percentages in deze tabel zijn per verwijzende organisatie berekend op basis van het aantal personen dat minimaal één informatiebron heeft aangekruist.

De informatievoorziening over het project Herstelbemiddeling is per organisatie verschillend. Bij Slachtofferhulp geven de meeste respondenten aan dat zij de informatie over het project uit de eigen werkorganisatie hebben ontvangen³ (80%). De werkbegeleider is dan de meest genoemde informatiebron. Reclasseringswerkers zijn vaker door de medewerkers van project Herstelbemiddeling zelf geïnformeerd (70%). In deze organisatie gaf 57 procent van de respondenten aan dat zij door iemand binnen de Reclassering informatie over het project hadden ontvangen⁴.

Eén op de drie responderende geestelijk verzorgers, zegt informatie over Herstelbemiddeling te hebben ontvangen via de medewerkers van het project. Zij krijgen evenals de medewerkers van Slachtofferhulp, hun informatie vaker via collega's⁵ (48% van de responderende geestelijk verzorgers). Opvallend is dat geestelijk verzorgers vaker via de media zijn bereikt.Folders over het project zijn kennelijk wijder verspreid onder de reclasseringswerkers (zie tabel 4.2).

Kwaliteit van informatie

De verwijzers blijken dus grotendeels op de hoogte te zijn van het project en geven aan dat zij langs verschillende wegen informatie over het project ontvangen. We hebben aan verwijzers, die aangeven het project te kennen, gevraagd naar de mate waarin zij bekend zijn met een achttal aspecten.

Op het gebied van de intakecriteria, de gehanteerde bemiddelingsmethodiek, de rol die zij als verwijzer kunnen hebben, de wijze waarop zij een cliënt kunnen verwijzen en het belang dat het project kan hebben voor hun werkzaamheden vindt bijna de helft van de respondenten dat zij onvoldoende of in het geheel niet zijn geïnformeerd.

Wat betreft de resultaten van de bemiddelingen en de bemiddelingspogingen in het algemeen vindt zelfs 63 procent de informatie niet voldoende. Daarbij gaf één op de vier respondenten zelfs aan hierover helemaal geen informatie te hebben ontvangen.

De kennis over het belang dat het project kan hebben voor een dader of een slachtoffer is onder een bredere groep verwijzers verspreid: respectievelijk geeft 73 en 79 procent van de respondenten aan dat zij hierover voldoende of uitgebreid geïnformeerd zijn. De mate waarin

³ De antwoordmogelijkheden voor de eigen werkorganisatie waren bij Slachtofferhulp: werkbegeleider of andere collega's.

⁴ De antwoordmogelijkheden voor de eigen werkorganisatie waren bij Reclassering: unitmanager, teambegeleider of andere collega's.

⁵ De antwoordmogelijkheden die vallen onder 'collega's' zijn bij geestelijk verzorgers: collega's binnen inrichting, andere collega's en tijdens Clusteroverleg.

men over het project is geïnformeerd wordt weergegeven in tabel 4.3.

Tabel 4.3: Oordeel over de mate waarin men geïnformeerd is over aspecten van het project Herstelbemiddeling, in percentages van het totaal aantal respondenten per vraag.

	Ja, uitgebreid	Ja, voldoende	Nee, onvoldoende	Nee, geheel niet	Aantal respondenten
De intakecriteria?	6	46	28	21	112
De gehanteerde bemiddelingsmethodiek?	8	41	34	17	112
Resultaten van bemiddelingen/bemiddelingspogingen in het algemeen?	5	32	35	28	111
De rol die u kunt hebben als verwijzer?	8	49	32	11	111
De wijze waarop u een slachtoffer kunt verwijzen?	11	51	34	15	111
Het belang dat het project kan hebben voor een slachtoffer?	14	65	16	5	110
Het belang dat het project kan hebben voor een dader?	14	59	20	7	111
Het belang dat het project kan hebben voor uw werkzaamheden?	7	50	37	6	111

4.4 Gebruik van Herstelbemiddeling

Het project Herstelbemiddeling kan gezien worden als instrument om daders en slachtoffers te ondersteunen bij het verwerken van een delict. In de voorgaande paragraaf beschreven we dat de ‘potentiële’ gebruikers van dit instrument over het algemeen op de hoogte zijn van het bestaan ervan. Maar dat zij van mening zijn dat ze over verschillende aspecten van het project onvoldoende zijn geïnformeerd. In deze paragraaf gaan we in op het gebruik van het Project Herstelbemiddeling door verwijzers.

Inbedding in werkzaamheden

Ten eerste willen we kijken in hoeverre Herstelbemiddeling is ingebed in de werkzaamheden van verwijzers. We hebben aan hen, die op de hoogte zijn van het project, gevraagd of zij het project zien als terugkerend onderdeel van hun werkzaamheden. Van deze respondenten

geeft 42 procent aan dat dit niet zo is. Zij kennen het project maar komen het kennelijk zelden tegen in hun werk. Iets meer dan de helft van de respondenten die bekend zijn met het project, ziet het zelf wel als terugkerend onderwerp (54%)⁶. Het is daarmee niet gezegd dat zij frequent met het project te maken hebben. De meeste respondenten bedoelen daarmee dat zij het project bespreken met een cliënt als deze hen als geschikte kandidaat voorkomt. Er zijn niet veel verwijzers die aangeven dat Herstelbemiddeling regelmatig ter sprake komt, en nog minder die het als vast onderdeel van hun werkprocessen zien (respectievelijk 8 en 5% van degenen die op de hoogte zijn van het project). De antwoorden op de vraag of het project Herstelbemiddeling een terugkerend onderwerp is in het werk van de verwijzers is, staan in tabel 4.4.

Tabel 4.4: Mate waarin men Herstelbemiddeling als terugkerend onderdeel van het werk ziet: in aantallen antwoorden en in percentage van het aantal respondenten dat op de hoogte is van het project.

Rol van project Herstelbemiddeling	Aantal antwoorden	Percentage (n=112)
Project komt regelmatig ter sprake tijdens werkoverleg	9	8
Project vormt vast onderdeel van werkprocessen	6	5
Project wordt besproken bij geschikte kandidaat	40	36
Project is op andere wijze terugkerend onderdeel	10	9
Project is geen terugkerend onderdeel	47	42
Geen mening	3	3
Totaal*	115	100

* Respondenten konden meer antwoorden geven, in totaal hebben 110 respondenten één of meer antwoorden gegeven, de percentages zijn berekend op het totaal aantal respondenten die het project kennen (n=112).

De inbedding van het project Herstelbemiddeling gaat samen met de mate waarin de verwijzers geïnformeerd zijn over het project. De verwijzers die aangegeven hebben dat het project Herstelbemiddeling een terugkerend onderdeel van hun werkzaamheden is, lijken beter geïnformeerd te zijn over het project. Zij geven vaker aan voldoende geïnformeerd te zijn over de rol die zij kunnen hebben als verwijzer, het belang dat het project kan hebben voor hun werkzaamheden en het belang dat het project kan hebben voor daders en slachtoffers. De respondenten die het project niet als terugkerend onderdeel van hun werkzaamheden zien, vallen op doordat zij grotendeels aangeven dat ze onvoldoende (of geheel niet) zijn geïnformeerd over de resultaten van de bemiddelingspogingen van het project.

⁶ De som van de percentages respondenten die aangeven dat het project wél of niet een terugkerend onderwerp is in hun werk is, telt niet op tot 100. Het ontbrekende percentage respondenten heeft de vraag niet beantwoord.

Van de verwijzers die op de hoogte zijn van het project Herstelbemiddeling geeft 61 procent aan dat dit project een grotere rol in hun werkzaamheden zou krijgen als de bekendheid ervan verbeterd wordt. Daarnaast geven de verwijzers aan dat de rol vergroot zou worden als het project een gestructureerde plek in hun werkprocessen zou krijgen. Ook het opnemen van het project als vast gespreksonderwerp en het opnemen van het project Herstelbemiddeling als product in het registratiesysteem zou de rol van het project kunnen vergroten (respectievelijk door 39 en 24% van de respondenten genoemd). Ook een verbeterde bereikbaarheid en het vergroten van het aantal vestigingen kan volgens een deel (20%) van de verwijzers hieraan bijdragen. Tot slot is er een kleine groep respondenten die aangeeft dat de rol van Herstelbemiddeling groter zal worden als hen toegestaan wordt het project zelf aan de orde te stellen bij cliënten. In de tussenevaluatie van project Herstelbemiddeling (2000) werd al aangegeven dat er in een regiokantoor van Slachtofferhulp een principieel besluit was genomen om het project niet zélf aan de orde te stellen bij slachtoffers⁷.

Bespreking van project Herstelbemiddeling

Een belangrijke pijler om na te gaan hoe groot de rol van het project Herstelbemiddeling is in het begeleiden van slachtoffers en daders van delicten, is de mate waarin de verwijzers het project zelf ter sprake brengen. Onder de respondenten die bekend zijn met het project heeft ruim de helft het project Herstelbemiddeling wel eens ter sprake gebracht bij een cliënt. Het is ook belangrijk om na te gaan wat de redenen zijn om het project niet ter sprake te brengen, omdat dit handvatten biedt om de rol van Herstelbemiddeling te vergroten. Verderop in dit hoofdstuk bespreken we de uitkomsten en ervaringen omtrent de besprekingen. Eerst gaan we in op de redenen die bij verwijzers spelen om het project met een cliënt te bespreken.

De respondentengroep kan onderverdeeld worden in twee subgroepen: verwijzers die nog nooit het project bij een cliënt ter sprake hebben gebracht en respondenten die hier al wel ervaring mee hebben⁸. De meest genoemde reden om aanmelding bij het project Herstelbemiddeling niet met een cliënt te bespreken is voor beide categoriën respondenten dat zij vinden dat hun cliënt er nog niet aan toe is. Verwijzers die het project nog nooit met een cliënt hebben besproken, geven ook aan dat een belangrijke reden daarvoor is, dat een cliënt volgens hen niet aan de intakecriteria voldoet⁹.

⁷ Er is op basis van de enquête niet vast te stellen of de groep respondenten die aangeeft dat de rol van herstelbemiddeling groter zal worden als hen toegestaan wordt het project zelf aan de orde te stellen bij cliënten, bij het betreffende regiokantoor werkzaam is.

⁸ De vraagstelling verschilt per subgroep; aan de respondenten met bespreekervaring is gevraagd de reden voor het niet bespreken te noemen bij kandidaten die zij wél geschikt achten voor het project. Bij de kandidaten zonder bespreekervaring is gevraagd naar de reden om het project niet te bespreken in het algemeen.

⁹ Aan de respondenten is gevraagd wat voor het de drie belangrijkste redenen waren. Deze redenen hoeven niet voor elke respondent te gelden.

De mogelijke redenen om het project niet ter sprake te brengen bij een cliënt kunnen we onderverdelen in twee categoriën. Redenen die liggen bij de cliënt en redenen die te maken hebben met de werksituatie. De redenen die, zoals eerder genoemd, verreweg het meest genoemd worden, zijn voor beide groepen respondenten *cliënt-afhankelijk* (cliënt is er nog niet aan toe en cliënt voldoet niet aan de intakecriteria). Bij de respondenten zonder ervaring met het bespreken van het project spelen *situatie-afhankelijke* redenen een iets grotere rol. Bijna één derde van het aantal gegeven redenen om het project niet te bespreken heeft bij hen betrekking op de werksituatie. Bij de respondenten die wel ervaring hebben met het bespreken van het project is dit aandeel 25 procent. De omstandigheden in de werksituatie van (potentiële) verwijzers die ervoor zorgen dat het project niet ter sprake wordt gebracht zijn: gebrek aan tijd en het feit dat het niet als product in het registratiesysteem staat. Met name deze laatste reden lijkt een belangrijke rol te spelen bij het gebruiken van het instrument herstelbemiddeling. Immers, dit werd tevens genoemd als factor die de rol van Herstelbemiddeling kan vergroten. Bij de respondenten die het project nog nooit hebben besproken is ook het feit dat er voor een andere methode is gekozen een belangrijke reden. De respondenten geven echter niet aan welke methode dat is¹⁰.

Aanmelding bij het project

Om meer inzicht te krijgen in factoren die bij de verwijzers een rol kunnen spelen om een slachtoffer of dader, wel of niet aan te melden bij Herstelbemiddeling, is aan hen gevraagd om voor de keren dat zij aanmelding met een cliënt bespraken een aantal gegevens in te vullen. We hebben hierbij specifiek gevraagd naar de ervaringen met besprekingen en aanmeldingen in 2001. Wanneer een verwijzer het project meer dan één keer besproken heeft, zijn de gegevens ingevuld voor de laatste drie gevallen in 2001. Er hebben 32 respondenten gegevens over gesprekken in 2001 ingevuld, in totaal hebben zij over 61 gevallen informatie gegeven. De responsgegevens worden in onderstaande tabel weergegeven.

¹⁰ In totaal hebben zes respondenten aangegeven dat er gekozen is voor een andere methode.

Tabel 4.5: Aantal cliënten waarmee project Herstelbemiddeling is besproken in 2001 en aantal malen dat een cliënt is aangemeld.

	Slachtofferhulp	Reclassering	Geestelijk verzorging	Totaal
Aantal respondenten	9	17	6	32
Gemiddeld aantal gesprekken per respondent	2,1	1,9	1,7	1,9
Totaal aantal cliënten	19	32	10	61
Aantal aanmeldingen bij Herstelbemiddeling	9	13	3	25
Aanmelding in percentage van cliënten	47	41	30	41

Tabel 4.5 laat zien dat, wanneer men ervaring heeft met het bespreken van het project Herstelbemiddeling met cliënten, dit meestal met meer dan één dader of slachtoffer besproken wordt. Het is dus mogelijk dat naast de eerder genoemde cliëntafhankelijke en situatieafhankelijke redenen om project Herstelbemiddeling ter sprake te brengen, er ook verwijzerafhankelijke factoren mee spelen. Als een verwijzer eenmaal het project bij een cliënt ter sprake heeft gebracht is hij of zij geneigd om dit vaker te doen.

Bij 41 procent van de gevallen dat een verwijzer het project Herstelbemiddeling ter sprake brengt bij een slachtoffer of dader komt het tot aanmelding. Verhoudingsgewijs leidt bespreking van het project met slachtoffers vaker tot aanmelding bij het project dan bespreking van het project met daders.

Respondenten geven aan dat wanneer het niet tot aanmelding bij het project komt, dat volgens hen meestal te maken heeft met de cliënt. De meest voorkomende reden voor geen aanmelding is dat de cliënt de confrontatie nog niet aandurft, of dat er geen behoefte is aan een ontmoeting (tabel 4.6)¹¹.

¹¹ Respondenten konden meer antwoorden aangeven.

Tabel 4.6: Redenen om na bespreking van aanmelding niet over te gaan tot daadwerkelijk aanmelding van de cliënt bij het project Herstelbemiddeling.

	Aantal antwoorden	
	<i>Aantal antwoorden</i>	<i>Percentage van totaal aantal antwoorden</i>
Cliënt heeft geen behoefte aan contact met de ander (slachtoffer/dader)	11	22
Cliënt durft confrontatie niet aan	16	31
Cliënt gelooft niet dat slachtoffer hem/haar wil zien	6	11
Cliënt wordt niet gesteund door zijn/haar omgeving	4	8
Er zijn onvoldoende mogelijkheden om cliënt te ondersteunen bij de bemiddeling	1	2
Het project Herstelbemiddeling is niet goed bereikbaar	2	4
Het project Herstelbemiddeling heeft onvoldoende tijd/middelen om de begeleiding te verzorgen	3	6
Er is onvoldoende vertrouwen in de methodiek van het project Herstelbemiddeling	1	2
Er is onvoldoende vertrouwen in de organisatie van het project Herstelbemiddeling	1	2
Anders, namelijk.....	6	12
Totaal	51	100

Er zijn op dit gebied geen opvallende verschillen tussen daders en slachtoffers.

4.5 Oordeel over het project Herstelbemiddeling

Om inzicht te krijgen in de achtergrond van het verwijsgedrag van de begeleiders van daders en slachtoffers is het belangrijk te weten wat hun oordeel over het project is. De enquête verschaft ons naast informatie over wat de (potentiële) verwijzers weten over het project en wat zij met die kennis doen, inzicht in de mening over het project Herstelbemiddeling. We hebben hen voor verschillende aspecten van Herstelbemiddeling gevraagd wat hun oordeel is.

In eerste instantie bespreken we de ideeën die de verwijzers hebben over hun cliënten wat betreft de beweegredenen om zich aan te melden. Daarna schetsen we de verwachte effecten van een eventueel contact tussen daders en slachtoffers en de effecten die na contact volgens de verwijzers gerealiseerd zijn. Vervolgens gaan we in op de vraag wat de (potentiële) ver-

wijzers als positieve en negatieve aspecten van het project zien en welke meerwaarde het project biedt aan slachtoffers en daders. Tot slot bespreken we de mening van de verwijzers over het aantal daders en slachtoffers dat in aanmerking komt voor Herstelbemiddeling.

De mening over de redenen om contact te zoeken

De gevoelens die er bij daders en slachtoffers spelen om in contact te willen komen met de andere betrokken partij, zijn divers. Aan de (potentiële) verwijzers van slachtoffers en de (potentiële) verwijzers van daders zijn apart een aantal mogelijke redenen voorgelegd waarvan zij konden aangeven of deze volgens hen een rol spelen bij de overweging voor een cliënt om zich aan te melden. In de tabellen 4.7 en 4.8 staan de gegeven antwoorden voor de medewerkers van Slachtofferhulp en de medewerkers van Reclassering en geestelijk verzorgers.

Er hebben dertien medewerkers van Slachtofferhulp aangegeven welke redenen er leven bij de cliënten die graag via het project Herstelbemiddeling contact willen krijgen met de dader.

Tabel 4.7: Redenen die er volgens medewerkers van Slachtofferhulp leven bij slachtoffers die via het project Herstelbemiddeling met daders in contact willen komen¹².

	Aantal antwoorden	Percentage (n=13)
Angst willen verminderen	8	16
Spijtbetuiging van dader willen horen	8	16
Vergeving willen geven	1	2
Excuses willen aannemen	2	4
Woede/wrok willen uiten	7	14
Willen vragen waarom men is 'uitgekozen voor het delict'	5	10
Uitleg krijgen over de aanleiding tot het delict	4	8
Gebeurtenis af willen sluiten	4	8
Dader willen confronteren met gevolgen van het delict	10	20
Inzicht krijgen in gevolgen voor de dader	1	2
Totaal	50	100

Bij slachtoffers die zich aanmelden bij het project Herstelbemiddeling leeft er volgens de medewerkers van Slachtofferhulp voornamelijk het gevoel dat zij de dader willen confronteren met de gevolgen die het delict voor hen heeft gehad. Daarnaast verwachten slachtoffers volgens de medewerkers van Slachtofferhulp dat contact met de dader via het project hun angst

¹² Aan de respondenten is de mogelijkheid geboden om andere gevoelens aan te geven, geen van de respondenten heeft van deze mogelijkheid gebruik gemaakt.

kan verminderen en dat zij uiting kunnen geven aan hun woede en wrok. Veel medewerkers van Slachtofferhulp zijn daarnaast van mening dat een slachtoffer graag een spijtbetuiging van de dader wil horen, en daarom via het project naar hem of haar op zoek gaat.

In tabel 4.8 wordt een overzicht gegeven van redenen die er volgens verwijzers bij daders leven. Er hebben 22 medewerkers van Reclassering en tien geestelijk verzorgers hun mening gegeven.

Tabel 4.8: Redenen die er volgens reclasseringswerkers en geestelijk verzorgers leven bij daders die via het project Herstelbemiddeling in contact willen komen met hun slachtoffer¹³.

	Aantal antwoorden	Percentage (n=32)
Schuldgevoel	23	15
Spijt betuigen	17	11
Vergeving krijgen	9	6
Excuses aanbieden	19	12
Laten zien dat hij/zij veranderd is	12	8
In het reine willen komen	14	9
Gebeurtenis af willen sluiten	15	10
Angst bij slachtoffer wegnemen	8	5
Uitleg geven over de aanleiding tot het delict	18	12
Inzicht krijgen in gevolgen voor het slachtoffer	5	3
Goede indruk maken om strafmaat te beïnvloeden	14	9
Weet niet	1	1
Totaal	155	100

De antwoorden die door de begeleiders van daders zijn gegeven, verschillen niet tussen reclasseringswerkers en geestelijk verzorgers. Volgens hen leven er bij daders die in contact willen komen met hun slachtoffer met name gevoelens van schuld. Daarnaast spelen volgens hen ook het aanbieden van excuses en het betuigen van spijt aan het slachtoffer een rol en zien daders een mogelijkheid om met behulp van Herstelbemiddeling uitleg te geven aan het slachtoffer over het gebeurde.

¹³ Aan de respondenten is de mogelijkheid geboden om andere gevoelens aan te geven, een respondent heeft van deze mogelijkheid gebruik gemaakt maar zijn antwoord kwam overeen met een reeds aangeboden antwoordoptie.

Verwachte en gerealiseerde effecten van verwijzers van contact via Herstelbemiddeling

Er hebben acht respondenten van Slachtofferhulp aangegeven welke effecten zij voor hun cliënten verwachten van een ontmoeting met de dader. In totaal hebben zij in 2001 vijftien slachtoffers gesproken over aanmelding bij het project en aangegeven wat de slachtoffers volgens hen verwachtten van een eventuele ontmoeting met de dader.

Bij de meeste slachtoffers die zij begeleiden, verwachten zij dat een ontmoeting met de dader het verwerkingsproces zal starten of doen versnellen. Daarnaast zijn relatief veel voorkomende verwachtingen van de verwijzers bij Slachtofferhulp dat een ontmoeting met de dader zal zorgen voor het verkleinen van angst en dat slachtoffers antwoorden zullen krijgen op vragen die alleen door de dader beantwoord kunnen worden. Ook worden, zij het minder vaak, het verkleinen van woede en het afsluiten van het verwerkingsproces als verwachte effecten genoemd.

Aan de medewerkers van Slachtofferhulp is tevens gevraagd welke effecten er volgens hen door een ontmoeting gerealiseerd zijn. Hierover zijn op basis van de enquête echter geen uitspraken te doen; er zijn maar drie respondenten die gerealiseerde effecten hebben weergegeven. Op basis van de uitkomsten van de enquête kan dus in ieder geval de vraag gesteld worden of verwijzers zich een beeld kunnen vormen (op de hoogte zijn) van de resultaten van aanmeldingen en bemiddelingen bij het project Herstelbemiddeling.

Ook aan de andere verwijzers is gevraagd welke effecten zij verwachten van een eventuele ontmoeting tussen hun cliënt en het slachtoffer van het delict. De verwijzers van daders, reclasseringswerkers en geestelijk verzorgers, verwachten het meest dat het effect van contact met het slachtoffer op een dader zal zijn dat hij beter beseft wat de gevolgen voor het slachtoffer zijn geweest. Daarnaast wordt ook vaak verwacht dat contact met het slachtoffer het schuldgevoel van de dader zal verkleinen en dat het gevoel voor verantwoordelijkheid voor het delict vergroot zal worden. Ook wordt aangegeven, zij het minder vaak, dat contact met het slachtoffer kan bijdragen aan resocialisatie en het starten of versnellen van het verwerkingsproces. Opvallend is dat er door de verwijzers ook een aantal malen wordt aangegeven dat zij verwachten dat contact met het slachtoffer het schuldgevoel zal vergroten.

De meest genoemde *gerealiseerde* effecten na aanmelding bij het project zijn volgens reclasseringswerkers en geestelijk verzorgers dat het besef van de gevolgen voor het slachtoffer bij de dader vergroot is¹⁴. Dit komt overeen met de verwachtingen die deze verwijzers hebben. Daarnaast werden als gerealiseerde effecten genoemd: vergroten van gevoel van verant-

¹⁴ Er hebben 10 respondenten in totaal voor 14 cliënten aangegeven wat de gerealiseerde effecten na aanmelding van de dader zijn geweest, zij hebben voor de 14 cliënten in totaal 28 gerealiseerde effecten genoemd.

woordelijkheid voor het delict bij de dader, het verkleinen van het schuldgevoel van de dader en het bijdragen aan resocialisatie.

Enkele keren heeft aanmelding geleid tot het afsluiten van het verwerkingsproces en tot de beantwoording van vragen die alleen door het slachtoffer te beantwoorden waren. Daarnaast heeft aanmelding volgens de verwijzers tweemaal geleid tot beïnvloeding van het strafproces.

Waardering van verwijzers

De potentiële verwijzers¹⁵ zien als meest positieve aspect van het project het feit dat er aan daders en slachtoffers de mogelijkheid wordt geboden om in contact met elkaar te komen onder goede begeleiding. Zij waarderen de geboden mogelijkheid voor een confrontatie tussen de twee partijen die bij een delict betrokken zijn. Een aantal malen worden deze positieve aspecten van het project uitgebreider omschreven als “het bevorderen van de menselijke interactie”.

Er is aan de verwijzers tevens gelegenheid geboden om de eventuele negatieve punten die zij aan het project Herstelbemiddeling verbinden, te beschrijven. De negatieve kanten die zij in het project zien, hebben voornamelijk betrekking op de gevolgen van minder geslaagde bemiddelingspogingen voor daders en slachtoffers. De aanmelding bij het project kan, volgens verwijzers, een teleurstelling voor een dader worden, als het slachtoffer geen deel wil nemen aan bemiddeling. Aanmelding bij het project Herstelbemiddeling kan ook voor slachtoffers negatieve gevolgen hebben, als de dader niet (of onvoldoende) verantwoordelijkheid neemt voor zijn daden, of te weinig spijt betuigt in de ogen van het slachtoffer. Eén respondent heeft hierbij kritiek op de wijze waarop de intakecriteria worden gehanteerd. Doordat ook daders die gedeeltelijk bekennen in aanmerking komen voor bemiddeling, wordt het slachtoffer geconfronteerd met een dader die geen volledige verantwoordelijkheid neemt voor het delict.

Wat betreft projectkenmerken wordt de tijd en energie die met het tot stand komen van een bemiddeling gemoeid is als omvangrijk en daarmee als negatief ervaren. Er wordt daarbij aangegeven dat er ‘veel energie voor niks is geweest als het niet tot bemiddeling komt’, daarbij noemt één reclasseringswerker dat de bestede tijd niet te verantwoorden is. Tot slot geven verschillende verwijzers van daders aan dat daders, volgens hen, via Herstelbemiddeling proberen om de strafmaat te beïnvloeden.

¹⁵ Er is alleen aan de groep respondenten die het project al eens met een cliënt besproken hebben, gevraagd of zij de positieve en negatieve aspecten van project Herstelbemiddeling wilden omschrijven.

Meerwaarde van Herstelbemiddeling ten opzichte van reguliere dader- en slachtoffer begeleiding

Naast de bovengenoemde meer algemene positieve en negatieve aspecten die de verwijzers hebben beschreven, is hen gevraagd welke meerwaarde het project Herstelbemiddeling heeft ten opzichte van andere vormen van begeleiding en hulp die geboden wordt aan daders en slachtoffers. Zowel bij de potentiële verwijzers van slachtoffers, als de potentiële verwijzers van daders vindt de meerderheid dat het project voor beide partijen meerwaarde biedt.

Meerwaarde voor slachtoffers

Van de 13 respondenten bij Slachtofferhulp, die de vraag naar meerwaarde hebben beantwoord, gaven acht aan (62% van 13 respondenten) dat het project volgens hen meerwaarde heeft voor *slachtoffers* ten opzichte van andere (reguliere) vormen van begeleiding (Slachtofferhulp of het RIAGG). Van de 32 begeleiders van daders die op deze vraag een antwoord hebben gegeven, deelde 69 procent (22 respondenten) deze mening. Bij beide groepen (potentiële) verwijzers gaven de overige respondenten aan dat zij niet wisten of het project wel of geen meerwaarde biedt aan slachtoffers. Geen van de (potentiële) verwijzers is van mening dat er geen meerwaarde wordt geboden.

De meerwaarde die project Herstelbemiddeling biedt aan slachtoffers bestaat volgens (potentiële) verwijzers bij Slachtofferhulp, Reclassering en geestelijk verzorging uit vier verschillende aspecten. De meeste noemen de mogelijkheid tot het versnellen of starten van het werkingsproces als meerwaarde ten opzichte van reguliere slachtofferbegeleiding¹⁶.

De begeleiders van daders noemen daarnaast de mogelijkheid voor het aanpassen van het mensbeeld dat slachtoffers van daders hebben. Verwijzers zien daarnaast ook meerwaarde omdat de angst die bij slachtoffers leeft verminderd kan worden. En bemiddeling via Herstelbemiddeling biedt volgens hen ten opzichte van andere begeleidingsvormen het voordeel dat slachtoffers antwoorden kunnen krijgen op vragen die alleen door daders te beantwoorden zijn.

Meerwaarde voor daders

Op de vraag of Herstelbemiddeling meerwaarde heeft voor *daders* ten opzichte van andere (reguliere) vormen van begeleiding werd eveneens overwegend bevestigend geantwoord. Van de 13 medewerkers van Slachtofferhulp, die deze vraag beantwoordden, is er volgens de helft sprake van meerwaarde voor daders, de rest gaf aan niet te weten of dit wel of niet zo is. Van de 33 begeleiders van daders was het overgrote deel (88%) van mening dat het project Herstelbemiddeling daders iets te bieden heeft wat niet door de Reclassering of

¹⁶ In een open vraagstelling is gevraagd waar de meerwaarde van project herstelbemiddeling voor slachtoffers uit bestaat, 28 respondenten hebben daar antwoord opgegeven.

geestelijk verzorging geboden kan worden. Eén van de begeleiders vond dat er geen sprake was van meerwaarde voor daders, de overige gaven aan dat ze geen oordeel konden geven over de meerwaarde.

De meerwaarde voor daders, die de (potentiële) verwijzers beschrijven is meer divers dan de beschreven meerwaarde voor slachtoffers¹⁷. Het voornaamste punt dat zij hierbij benoemen, is dat bemiddeling via het project daders beter kan doen beseffen welke gevolgen hun daden hebben gehad voor het slachtoffer. Een aantal verwijzers is daarbij van mening dat recidive hierdoor voorkomen kan worden. Verder kan de meerwaarde die door verwijzers wordt omschreven samengevat worden als: het vergroten van het gevoel van verantwoordelijkheid voor het delict, bevorderen van het proces van verwerking of het helpen het verwerkingsproces af te sluiten. Ook biedt het aan daders de mogelijkheid om spijt aan het slachtoffer te betuigen.

Potentiële doelgroep voor Herstelbemiddeling volgens verwijzers

De groepen slachtoffers en daders die in aanmerking komen voor aanmelding bij project Herstelbemiddeling kunnen op verschillende wijze bekeken worden. De (potentiële) verwijzers hebben in de enquête hun mening gegeven over het aantal daders en slachtoffers dat *volgens de intakecriteria* in aanmerking komt. Daarnaast hebben zij aangegeven hoeveel daders en slachtoffers *zij zelf* geschikt achtten voor het project.

Volgens de potentiële verwijzers komt zeventien procent van de slachtoffers waar zij bij betrokken waren volgens de intakecriteria in aanmerking voor aanmelding bij het project Herstelbemiddeling.

Van de daders die zij begeleiden komt twaalf procent op basis van de intakecriteria voor het project in aanmerking¹⁸. In tabel 4.9 worden de percentages weergegeven.

¹⁷ Bij een open vraagstelling naar de meerwaarde van het project voor daders, hebben 25 respondenten beschreven waar deze volgens hen uit bestaat. De omschrijvingen zijn terug te leiden tot negen punten, hier worden de punten beschreven die door minimaal twee respondenten zijn genoemd.

¹⁸ De mening van de verwijzers over het aantal cliënten dat volgens hen in aanmerking komt voor herstelbemiddeling is gebaseerd op de cliënten waarbij zij zelf betrokken zijn geweest in het jaar 2001.

Tabel 4.9: Percentage cliënten dat, naar schatting van hun begeleiders, volgens de intakecriteria in aanmerking komt voor Herstelbemiddeling; percentage, minimum, maximum, standaarddeviatie en aantal respondenten¹⁹.

Verwijzende instantie	Gemiddeld percentage	Minimum percentage	Maximum percentage	Standaard deviatie	Aantal respondenten
Slachtofferhulp	17%	0%	63%	20	12
Reclassering	14%	0%	53%	14	17
Geestelijk Verzorging	8%	3%	12%	4	4

Er is naast deze schatting van de ‘bruto doelgroep’ gevraagd aan de verwijzers hoeveel cliënten er *naar hun eigen mening* in aanmerking komen voor Herstelbemiddeling. Er is daarbij onderscheid gemaakt tussen respondenten die ervaring hebben met het ter sprake brengen van het project en respondenten die nog nooit met cliënten over aanmelding bij het project Herstelbemiddeling hebben gesproken.

Aan de respondenten die de aanmelding minstens eenmaal hebben besproken is gevraagd hoeveel van de cliënten, waar zij in 2001 bij betrokken waren, volgens hen in aanmerking komen voor Herstelbemiddeling. Volgens de begeleiders van slachtoffers komt gemiddeld zes procent van de door hen begeleide slachtoffers in aanmerking voor het project. De begeleiders van daders vinden dat er verhoudingsgewijs een groter gedeelte van hun cliënten voor Herstelbemiddeling geschikt is, namelijk 13 procent (tabel 4.10).

¹⁹ Dit percentage is gebaseerd op het aantal cliënten dat respondenten in 2001 hebben begeleid en het door hen aangegeven aantal cliënten dat in 2001 volgens de criteria in aanmerking kwam voor herstelbemiddeling.

Tabel 4.10: Percentages cliënten, per verwijzende organisatie, dat volgens hun begeleiders in aanmerking komt voor aanmelding bij het project Herstelbemiddeling²⁰.

Verwijzende instantie	Gemiddeld percentage cliënten	Minimum	Maximum	Standaard deviatie	Aantal respondenten ²¹
Slachtofferhulp	6%	0%	19%	7	9
Reclassering	9%	0%	27%	7	16
Geestelijk Verzorging ²²	22%	2%	100%	38	6

De (potentiële) verwijzers schatten het percentage cliënten dat naar hun eigen mening in aanmerking komt voor het project Herstelbemiddeling lager dan het percentage dat volgens de intakecriteria voor aanmelding in aanmerking komt. Dit duidt erop dat de intakecriteria die door het project Herstelbemiddeling gehanteerd worden voor de (potentiële) verwijzers geen belemmering vormen om het project in overweging te nemen, als zij een cliënt zelf geschikt achten²³.

Deze aanname wordt ondersteund door de uitkomsten van de vraag of de verwijzers het eens zijn met de intakecriteria voor daders en slachtoffers die door het project gehanteerd worden. Van de 55 respondenten die hierover hun mening gaven was 95 procent het eens met de criteria. Opvallend bij antwoorden op deze vraag was dat 39 procent van de 112 respondenten die op de hoogte zijn van het project, niet kon aangeven of zij het wel of niet eens waren met de intakecriteria omdat zij niet weten wat deze inhouden.

Aan de respondenten die het project Herstelbemiddeling nog nooit ter sprake hebben gebracht of er niet van op de hoogte zijn, is gevraagd of zij merken dat er behoefte bestaat onder daders en slachtoffers om in contact te komen met de andere partij die bij het delict betrokken was. De uitkomsten worden gepresenteerd in tabel 4.11.

²⁰ Dit percentage is gebaseerd op het aantal cliënten dat respondenten in 2001 hebben begeleid en het door hen aangegeven aantal cliënten dat in 2001 naar hun mening in aanmerking kwam voor herstelbemiddeling.

²¹ De respondentengroep waarvoor dit percentage berekend kon worden komt niet exact overeen met de respondentengroep waarvoor de bruto doelgroep is berekend (zie tabel 4.8). Voor een aantal respondenten kon slechts één getal berekend worden in verband met het ontbreken van ingevulde antwoorden.

²² Het hoge percentage cliënten dat de geestelijk verzorgers geschikt achten, wordt voor een belangrijk deel veroorzaakt door 1 respondent. Deze acht 100% van zijn cliënten geschikt voor herstelbemiddeling. Vanwege niet ingevulde gegevens kan het aantal cliënten dat hij volgens de intakecriteria geschikt acht niet berekend worden. Geen van de geestelijk verzorgers, waarvan zowel de doelgroep volgens intakecriteria als de doelgroep volgens eigen mening berekend kan worden, is van mening dat er meer cliënten in aanmerking komen voor het project dan dat de intakecriteria toestaan.

²³ Er is in de vragenlijst alleen gevraagd of de respondenten het eens waren met de intakecriteria die door het project Herstelbemiddeling worden gehanteerd, er is niet gevraagd welke intakecriteria zij zelf hanteren.

Tabel 4.11: Aantal respondenten die ooit een cliënt begeleid hebben, die heeft aangegeven behoefte te hebben aan contact met de andere partij²⁴.

	Slachtofferhulp N=23 (100%)	Reclassering N=22 (100%)	Geestelijk verzorging N=12 (100%)	Totaal N=57 (100%)
Wel voorgekomen dat cliënt behoefte had aan contact met andere partij	17%	14%	42%	21%
Nooit voorgekomen dat cliënt behoefte had aan contact met andere partij	83%	77%	43%	72%
Weet niet of is voorgekomen	0%	9%	17%	7%

Bovenstaande tabel laat zien dat geestelijk verzorgers relatief meer te maken hebben met cliënten die behoefte hebben aan contact met de ander partij dan de begeleiders bij Slachtofferhulp en de reclasseringswerkers. Hiervoor zijn meer verklaringen denkbaar. Op grond van de enquête is er echter geen met zekerheid aan te dragen.

²⁴ Deze tabel heeft alleen betrekking op de respondenten die geen ervaring hebben met het bespreken van aanmelding bij Herstelbemiddeling; aan degenen die ervaring hebben met bespreken van het project met cliënten is de vraag of cliënten aangaven behoefte te hebben niet gesteld.

5 DE ORGANISATIE VAN HERSTELBEMIDDELING: DE INTER-VIEWS

5.1 Inleiding

Het project Herstelbemiddeling is in 1997 in het ressort Den Haag gestart als een kleinschalig experiment, bedoeld om ervaring op te doen met de methodiek. In 2001 is het experiment verbreed, waardoor er nu ervaring is met bemiddelingstrajecten voor in totaal enkele honderden daders en slachtoffers in twee van de vijf ressorten. Het experiment eindigt op 1 januari 2003.

In de voorgaande hoofdstukken zijn deelnemer- en verwijzergegevens aan de orde gekomen. In dit hoofdstuk staat de vraag naar voortzetting van herstelbemiddeling centraal. Achtereenvolgens komen de argumenten rond voortzetting, het verwachte beroep op herstelbemiddeling en de wijze waarop herstelbemiddeling kan worden geïmplementeerd aan bod.

De inhoud van dit hoofdstuk is voornamelijk gebaseerd op (negen) interviews met vertegenwoordigers van de meest betrokken instanties (Slachtofferhulp Nederland, Reclassering Nederland, geestelijk verzorging, penitentiaire inrichtingen, het project Herstelbemiddeling zelf, het Ministerie van Justitie en een universitair wetenschapper). Verder maken we gebruik van de analyse van registratie- en enquêtegegevens uit de eerdere hoofdstukken en van statistische gegevens van het CBS en het WODC.

5.2 Voortzetting van herstelbemiddeling?

Argumenten met betrekking tot voortzetting

Bij het bepalen van argumenten die naar de mening van de sleutelinformanten een rol moeten spelen bij een beslissing over voortzetting van herstelbemiddeling worden door de geïnterviewden vier categorieën argumenten benoemd, die zich als volgt laten indelen:

- vergroting van de aandacht voor het slachtoffer in de strafrechtelijke context;
- de behoefte van de dader aan rehabilitatie;
- het plaatsen van een bemiddelingscultuur met de nadruk op schuld- en leedverwerking naast of tegenover een straf- en vergeldingscultuur;
- het tegengaan van recidive.

Verder geldt dat drie van de vier categorieën abstract en procesmatig zijn en zich moeilijk laten operationaliseren. De vierde categorie, het tegengaan van recidive, is concreet en doelgericht, maar laat zich moeilijk meten¹.

Dat betekent dat het bij een discussie over de voortzetting van herstelbemiddeling eerder om een inhoudelijke en kwalitatieve beoordeling van de argumenten gaat dan om het afmeten van resultaten aan geoperationaliseerde en concrete doelen. Dat is jammer, omdat een experiment uiteindelijk is bedoeld om tot een beargumenteerde en liefst met feitelijke gegevens onderbouwde beslissing te komen.

Hierin wreekt zich de opzet van het experiment. Het is gestart met een tamelijk vrije, ruim geformuleerde opdracht om de methode van herstelbemiddeling verder te ontwikkelen en in de praktijk toe te passen. Er zijn geen kwantitatieve doelen geformuleerd en evenmin methodische doelen die behulpzaam zouden moeten zijn bij de beoordeling van de werkwijze met het oog op de implementatie van de methodiek na de experimentele fase. Er is wel een methodiekbeschrijving opgesteld die *inhoudelijk* handvatten biedt aan de bemiddelaars, maar de beschrijving is nog niet geschikt voor een *organisatorische* overdracht of inbedding².

Hoewel er geen concrete argumenten bestaan, vindt de grote meerderheid van de geïnterviewden dat er een aanbod van herstelbemiddeling moet zijn, omdat zij vinden dat herstelbemiddeling positief scoort of kan scoren op de genoemde argumenten. Ze zien herstelbemiddeling als een aanbod dat aanvullend is op het bestaande scala aan voorzieningen, dat niet voorziet in dader-slachtofferbemiddeling voor zwaardere delicten. Daarbij ligt de nadruk op het nieuwe en aanvullende van de methodiek: de meeste geïnterviewden zien herstelbemiddeling niet als activiteit waarvoor een uitruil met andere activiteiten plaats kan vinden en er moet dus geld bij. Vanuit het Ministerie van Justitie (waar het geld vandaan zou moeten komen) wordt op dit moment beslist zuiniger tegen voortzetting aangekeken. Daar wordt gezocht naar concrete opbrengsten, zoals vermindering van recidive of verbetering van de aansluiting van aan herstelbemiddeling deelnemende daders bij de bestaande rehabilitatie- of reïntegratieprogramma's. Deze dadergerichte benadering betekent een verschuiving in het

¹ Het grootste probleem van de meting van een effect van deelname aan herstelbemiddeling op recidive is het selectie-effect. Het zou kunnen zijn dat daders met een hoge geneigdheid tot recidive zich minder snel aanmelden voor herstelbemiddeling (hetgeen naar de beoordeling van één van de respondenten het geval is). In dat geval wordt bij een recidivemeting ten onrechte een vermindering van de recidive bij deelnemers vastgesteld. Er bestaan (econometrische) methoden waarmee geprobeerd kan worden om voor dit selectie-effect te corrigeren, maar het is nog onbekend of de beschikbare gegevens hiervoor voldoende betrouwbaar en volledig zijn. Een tweede probleem is dat recidive bij zwaardere delicten niet op de korte termijn kan worden gemeten. Daarvoor moet meer tijd verstrijken.

² Voor een methodiekbeschrijving die gericht is op organisatorische overdracht is het van belang dat er (bij voorkeur effectieve en efficiënte) werkprocessen zijn beschreven. Deze werkprocessen kunnen als leidraad dienen voor de wijze waarop een aanmelding voor bemiddeling wordt behandeld. Wanneer systematisch inzicht is verkregen in de kansen en mogelijkheden voor bemiddeling bij bepaalde typen daders, slachtoffers en delicten, kan in een vroeg stadium een keuze gemaakt worden voor de te volgen werkwijze.

denken over herstelbemiddeling bij het Ministerie van Justitie. Deze verschuiving past in de gedachtevorming die nu in Den Haag plaatsvindt, maar wijkt af van de oorspronkelijke doelstelling bij aanvang van het project Herstelbemiddeling. Verschillende andere geïnterviewden vinden dat dergelijke nutsargumenten helemaal geen rol moeten spelen bij de beoordeling van herstelbemiddeling.

Voorwaarden voor voortzetting

Er is wel consensus over een aantal voorwaarden waaraan moet worden voldaan als herstelbemiddeling zou worden voortgezet of geïmplementeerd:

- professioneel management;
- duidelijker inzicht in resultaten;
- betere structurering van werkprocessen.

Ten aanzien van het management trekken informanten van beide moederorganisaties nu de conclusie dat de inbedding in of de relatie met Reclassering en Slachtofferhulp beperkt is geweest en de combinatie van projectleider en bemiddelaar ondoeltreffend. Het experiment is op de inhoudelijke ontwikkeling van de werksoort gericht en niet op de organisatie van het project ter voorbereiding op voortzetting of implementatie. De resultaatverantwoording en de inrichting van de werkprocessen hebben zich in de ogen van de buitenwereld³ aan de waarneming onttrokken of, anders gesteld, de buitenwereld heeft zich er lange tijd niet van op de hoogte gesteld. Om de dossiervorming en de resultaatverantwoording te verbeteren is vanaf 2001 een geautomatiseerd registratiesysteem voor herstelbemiddeling ingevoerd. Het systeem is vooral gebruikt voor de dossiervorming en niet voor de ontwikkeling en beschrijving van werkprocessen. Pas in de slotfase van het experiment is de aandacht voor de projectbeheersing gegroeid. Werkprocessen kunnen dienen als instrumenten voor projectbeheersing. Voor een toekomstig aanbod van herstelbemiddeling vinden alle geïnterviewden dat het management veel meer aandacht verdient.

Criteria voor herstelbemiddeling

De spanning tussen inhoudelijke werkontwikkeling en projectbeheersing c.q. -implementatie is in de interviews het meest nadrukkelijk betrokken op de criteria voor deelnemers. Deze criteria zijn al eerder genoemd:

- een bekende en bekende dader;
- bemiddeling is niet gericht op beïnvloeding van het strafproces;
- het delict betreft doorgaans een onverwachte situatie, met korte, onverwachte aanloopfase;
- de lezing van de gebeurtenis door betrokkenen staat niet diametraal tegenover elkaar;
- slachtoffer en dader werken mee op basis van vrijwilligheid;

³ Met buitenwereld doelen we hier op alle instanties buiten het project. Hoewel de Reclassering en Slachtofferhulp feitelijk partners in het project zijn en de Reclassering zelfs de formele beheerorganisatie, heeft het project altijd in hoge mate autonoom geopereerd.

- beiden hebben oprechte wens om naar elkaars verhaal te luisteren en vragen te beantwoorden;
- de dader is in staat een ethisch oordeel te vormen over de gebeurtenis en zijn verantwoordelijkheid daarvoor;
- dader en slachtoffer zijn in staat te reflecteren over de gebeurtenis;
- er is geen sprake van ernstige pathologie of zware verslaving;
- deelnemers kunnen zich ten allen tijde terugtrekken.

In hun algemeenheid gelden de criteria, die als voorwaarden voor deelname zijn geformuleerd, niet als te zeer in- of uitsluitend en in die zin lijken ze adequaat. De bemiddelaars nemen binnen (en soms een beetje buiten) de criteria beslissingen over de intake en het vervolg en dat doen ze mede op grond van individuele beoordelingen, hetgeen hun professionele autonomie benadrukt. De bemiddelaars van beide ressorten overleggen met elkaar, zodat er intercollegiale toetsing plaatsvindt. Dat is goed voor de methodiekontwikkeling.

Vanuit managementoptiek is er behoefte aan een zodanige formulering van de criteria dat ze gebruikt kunnen worden voor vroegtijdige beslissingen over de trajecten die aanmelders doorlopen (terugtrekking, indirecte bemiddeling, fysieke ontmoeting). Hiermee zou een meer doelmatige inrichting van de werkwijze tot stand kunnen worden gebracht. Op basis van de nu beschikbare gegevens kunnen de criteria niet op deze wijze aangepast worden en zijn er ook geen gegevens die de mogelijkheid of onmogelijkheid van dergelijke aangepaste criteria onderbouwen.

5.3 Het verwachte beroep op herstelbemiddeling

Het, in de experimenteerperiode van het project Herstelbemiddeling, gerealiseerde bereik wordt door de meeste geïnterviewden als laag beoordeeld. Daarvoor kunnen geen absolute maatstaven worden gehanteerd, omdat er geen concrete kwantitatieve doelen zijn geformuleerd.

Voor verklaringen van het lage bereik wordt naar de geringe aandacht bij potentiële verwijzers verwezen. Er is een betere inbedding in de werkprocessen bij Slachtofferhulp, Reclassering en geestelijke verzorging nodig en belemmeringen voor doorverwijzing zouden moeten worden weggenomen. Het gaat ten dele om institutionele belemmeringen, zoals de werkwijze bij de Reclassering⁴, keuzes bij Slachtofferhulp (geen initiatieven om Herstelbemiddeling aan de orde te stellen) of de capaciteit van Herstelbemiddeling (naar schatting maximaal 50 bemiddelingen per jaar per ressort).

Er zijn ook meer inhoudelijke belemmeringen, zoals onbekendheid met een bekende dader (bij Slachtofferhulp) of de problemen die potentiële verwijzers ondervinden bij het aan

⁴ Verschillende respondenten spreken van een outputgerichte werkwijze, waarin herstelbemiddeling geen apart onderscheiden categorie is.

de orde stellen van herstelbemiddeling in gesprekken met gedetineerden (Reclassering en geestelijk verzorgers). Eén van de geïnterviewden spreekt van een gedetineerdencultuur, waarin het delict naar de achtergrond is gedrongen. Bij leden van (etnische) minderheidsgroepen kan dit nog moeilijker liggen.

Daarnaast zijn niet alle verwijzers bekend met herstelbemiddeling.

Enkele geïnterviewden pleiten voor een overgang van de vraaggerichte invalshoek van herstelbemiddeling naar een aanbodgerichte werkwijze. In plaats van een afwachthouding van de potentiële verwijzer die reageert op signalen en vragen van daders en slachtoffers, is er dan een actieve promotie door herstelbemiddeling nadrukkelijk onder de aandacht van daders en slachtoffers te brengen. Dit kan ongericht gebeuren (een aanbod voor iedereen) of meer toegespitst, op basis van kennis over het verloop en de resultaten van bemiddelingstrajecten voor specifieke categorieën daders en slachtoffers. In het laatste geval moet duidelijk zijn welke categorieën daders en slachtoffers geïndiceerd zijn voor een fysieke ontmoeting, een indirecte bemiddeling of een lichtere vorm van contact (zoals een excuusbrief). Zoals eerder is aangegeven, ontbreekt dergelijke gesystematiseerde kennis op dit moment nog.

Van het potentiële beroep op herstelbemiddeling bij een bredere invoering kan alleen een grove schatting worden gemaakt.

Aan de zijde van de daders zijn er uiteraard gegevens over het aantal schuldigverklaringen voor delicten die relevant zijn voor herstelbemiddeling, i.e. delicten met een of meer natuurlijke personen als slachtoffer en een geweldcomponent⁵. Jaarlijks zijn er circa 19.000 schuldigverklaringen voor de delicten die het meest voor herstelbemiddeling in aanmerking komen: geweldsmisdrijven, aangevuld met doorrijden na ongeval en discriminatie⁶. Volgens gegevens uit de Strafrechtmonitor van het WODC is bij de overgrote meerderheid (80%) van de rechtbankzaken sprake van bekende daders⁷. Verder gaat de geregistreerde kennis over de geschiktheid van daders voor herstelbemiddeling niet. De enige indicatie die we hebben komt uit de enquête onder potentiële verwijzers, die aangeven dat naar hun beoordeling gemiddeld negen procent van hun cliënten in aanmerking komt voor herstelbemiddeling. Dit komt neer op circa 1.400 daders per jaar. Rekening houdend met de grote spreiding in de antwoorden van de respondenten in de enquête kunnen we hier beter een marge aanhouden van

⁵ Als er alleen sprake is van vermogensdelicten hebben daders slechts zeer zelden behoefte aan contact met slachtoffers, omdat zij het gevoel hebben de ander nauwelijks iets aangedaan te hebben. Zij voelen dus geen band met het slachtoffer, hetgeen een voorwaarde is voor herstelbemiddeling.

⁶ Afdoeningen door de rechter eerste aanleg; eindbeslissingen. Cijfer over 2000. Bron: CBS.

⁷ Wartna e.a. (1999).

plus of min zeven procent rond het gemiddelde⁸, hetgeen neerkomt op een minimumschatting van 320 en een maximumschatting van 2.400 daders.

Aan de zijde van de slachtoffers is evenmin een betrouwbare schatting mogelijk. Ook hier valt hooguit een indicatie te verkrijgen op basis van de enquête onder verwijzers, die het potentiële beroep in termen van gemiddeld zes procent van de cliënten benoemen. Dit zou neerkomen op circa 2.700 deelnemers per jaar. Ook hier rekening houdend met de grote spreiding in de antwoorden van de respondenten in de enquête geldt een ondergrens van nul en een bovengrens van bijna 6.000 slachtoffers⁹.

Zonder rekening te houden met dubbeltellingen¹⁰ zouden er per jaar zo'n 4.100 aanmeldingen van daders en slachtoffers verwacht mogen worden, met een minimum van 300 en een maximum van 8.400.

Uitgaande van de huidige werkwijze zijn daarvoor circa 80 bemiddelaars nodig, met een minimum van 6 en een maximum van circa 170.

Net als het totaal aantal aanmeldingen bij het project Herstelbemiddeling wordt ook het aandeel bemiddelingen dat uiteindelijk tot een fysieke ontmoeting tussen dader en slachtoffer leidt door de meerderheid van de geïnterviewden laag geacht. Dat houdt niet in dat dit het enige succescriterium zou moeten zijn: ook bemiddelingen of bemiddelingspogingen die niet tot een fysieke ontmoeting leiden kunnen een positief resultaat voor de aanvragers hebben. Wel geldt de fysieke ontmoeting als het meest intensieve dader-slachtoffercontact, waarvan ook de meest vergaande effecten mogen worden verwacht.

Er zijn geen concrete ideeën of voorstellen om het aandeel fysieke ontmoetingen te verhogen. Wel zijn er ideeën over de consequenties van het beperkte aandeel ontmoetingen in termen van de uitvoering van herstelbemiddeling.

De gedachte is dat de bemiddelingen met een fysieke ontmoeting als belangrijk onderdeel uitsluitend door professionele bemiddelaars kunnen worden uitgevoerd. Dit heeft in het bijzonder te maken met de noodzaak van een neutrale opstelling ten opzichte van daders en slachtoffers tijdens de ontmoeting.

Andere bemiddelingen, waarin geen fysieke ontmoeting plaatsvindt, kunnen wellicht ook door getrainde vrijwilligers worden uitgevoerd, net zoals nu bij Slachtofferhulp het geval is. Als het aandeel van bemiddelingen met een fysieke ontmoeting zo laag blijft als het nu is, zou Herstelbemiddeling in de toekomst voor een belangrijk deel een vrijwilligersorganisatie kunnen zijn, vergelijkbaar met Slachtofferhulp. Hierbij is van belang dat de zorgvuldigheid die de professionele mediators hanteren bij de beoordeling van haalbaarheid en wenselijk-

⁸ De standaardafwijking in de antwoorden is plus of min zeven procent. Bij een normale verdeling valt 68% van de waarden binnen de grenzen van het gemiddelde plus of min een maal de standaardafwijking.

⁹ De standaardafwijking in de antwoorden is ook hier plus of min zeven procent.

¹⁰ Er is geen reden om aan te nemen dat er een directe relatie is tussen de verwachte aanmeldingen van daders en slachtoffers.

heid van een bemiddeling gewaarborgd blijft. In deze beoordeling zit ook de constatering welke vorm van bemiddeling het hoogst haalbare is. Wanneer de criteria die bij herstelbemiddeling gehanteerd worden, verder worden aangescherpt (zoals eerder is beschreven in paragraaf 5.2) kan deze beoordeling sneller plaatsvinden. De keuze voor bemiddeling door een professionele bemiddelaar of een vrijwilliger is afhankelijk van deze beoordeling¹¹.

5.4 Structurele inbedding?

Voor de beoordeling van een toekomstige organisatie van herstelbemiddeling gelden in de ogen van de geïnterviewden de volgende variabelen als maatgevend:

- bereikbaarheid voor slachtoffers;
- bereikbaarheid voor daders;
- organisatorische relatie met Slachtofferhulp als verwijzer;
- organisatorische relatie met de Reclassering als verwijzer;
- organisatorische relatie met andere verwijzers;
- inzet van vrijwilligers en beroepskrachten;
- methodieontwikkeling;
- aansluiting bij andere vormen van mediation;
- beschikbaarheid van adequaat management;
- uitvoerings- en organisatiekosten.

In de interviews zijn drie scenario's voor de organisatievorm bij voortzetting onderscheiden:

- voortbestaan als zelfstandig project.
- aansluiting bij een bestaande organisatie;
- aansluiting bij een instantie voor diverse vormen van mediation;

We lichten deze scenario's toe.

Voortbestaan als zelfstandig project

Voortbestaan als zelfstandig project betekent dat de huidige organisatiestructuur wordt behouden. Er is dan geen alternatief voor de huidige positionering ten opzichte van Slachtofferhulp en de Reclassering.

¹¹ Hierbij moet worden opgemerkt dat na de eerste pilotfase in het project expliciet is afgezien van de inzet van vrijwilligers. Omdat de behandelde delicten veelal ernstig waren en omdat de cesuur tussen voorbereiding (eventueel uit te voeren door vrijwilligers) en fysieke ontmoeting (te begeleiden door professionals) als onwenselijk wordt gezien. In de praktijk komt het echter bij een kleine minderheid van de aanmeldingen tot een fysieke ontmoeting (anders dan in de pilotfase werd verwacht). Daardoor is de bedoelde cesuur vaak niet relevant. De kwestie is vooral of vooraf kan worden beoordeeld hoe groot de kans is dat een traject tot een fysieke ontmoeting leidt.

Aansluiting bij een bestaande organisatie

Als herstelbemiddeling bij een bestaande organisatie wordt ondergebracht, kan dat alleen Slachtofferhulp zijn. De Reclassering komt niet in aanmerking, omdat dat de toegankelijkheid voor de slachtoffers belemmert, terwijl zij toch als de meest kwetsbare partij in de bemiddeling worden gezien. Bovendien wordt de mogelijkheid van aansluiting van herstelbemiddeling bij werkprocessen bij de Reclassering aanmerkelijk moeilijker geacht dan bij Slachtofferhulp.

Aansluiting bij een instantie voor diverse vormen van mediation

De minister van Justitie heeft aan de Tweede Kamer toegezegd om in het komend jaar een standpunt kenbaar te maken over verschillende vormen van mediation. Denkbaar is dat de diverse vormen geïmplementeerd worden in een afzonderlijke nieuwe organisatie, waarin ook herstelbemiddeling een plaats krijgt. Dit kan voordelen hebben in termen van doelmatigheid en herkenbaarheid.

Door een confrontatie van de scenario's met de variabelen krijgen we enig zicht op de wenselijkheid of haalbaarheid van de scenario's (schema 5.1).

Scenario Variabele	Scenario 1: zelfstandig project	Scenario2: aansluiting	Scenario 3: mediation
Bereikbaarheid slachtoffers	0	+	+
Bereikbaarheid daders	0	-	+
Relatie Slachtofferhulp	+ / 0	+	0 / +
Relatie Reclassering	+ / 0	- / 0	0 / +
Relatie andere verwijzers	0	- / 0	0 / +
Vrijwilligers en professionals	0	+	0
Methodiekontwikkeling	0	0	+
Aansluiting mediation	0	0	+
Management	-	+	0
Kosten	-	0	-
+ = gunstig 0 = neutraal - = ongunstig			

Afgemeten aan de geformuleerde criteria scoort het scenario van een zelfstandig project ongunstig op de organisatorische criteria. De relatie tot potentiële verwijzers is in theorie gunstig, maar in de praktijk is dit in de afgelopen jaren toch anders geweest. De bereikbaarheid voor daders en slachtoffers is niet optimaal.

Het scenario aansluiting bij een bestaande organisatie (i.c. Slachtofferhulp) scoort gunstig op bereikbaarheid voor slachtoffers (maar niet voor daders) en organisatorische relatie met Slachtofferhulp als verwijzer (maar niet met andere verwijzers). De mogelijke inzet van vrijwilligers past bij de cultuur van de organisatie, er wordt voorzien in management en er kan

gebruikt worden gemaakt van de bestaande overheaddiensten, waardoor de efficiëntie relatief gunstig is. De voorwaarden voor methodiekontwikkeling zijn wellicht wat eenzijdig gericht op de slachtofferkant in verband met de slachtoffergerichte organisatiecultuur.

Aansluiting bij een nieuwe organisatie voor mediation scoort gunstig op vrijwel alle criteria, in het bijzonder bereikbaarheid, relaties met verwijzers en methodiekontwikkeling. Een duidelijk nadeel is dat het om een nieuwe organisatie gaat, die de nodige investeringen met zich mee zal brengen. Vooral nog is die organisatie er nog niet en het is onzeker of die er komt. De aansluiting bij slachtofferloketten van het Openbaar Ministerie scoort in beginsel gunstig op bereikbaarheids- en verwijzerscriteria. De score op organisatorische criteria is onduidelijk, omdat nog nagedacht moet worden over de vormgeving van een feitelijk aanbod: het loket is immers vooral een doorgeefluik.

Tenslotte de veiligheidshuizen, die vooral een losse bundeling van justitiële activiteiten zijn. De bereikbaarheid is gunstig, de relatie tot andere verwijzers onduidelijk en de score op de organisatorische criteria ongunstig. Behalve huisvesting zijn er immers geen duidelijke faciliteiten.

Al met al lijkt voor de kortere termijn aansluiting bij Slachtofferhulp de beste optie en op de langere termijn onderbrenging in een organisatie voor mediation (indien die er komt).

Daarbij moet er rekening mee worden gehouden dat er de eerste tijd nog veel aandacht aan de organisatorische aspecten van de methodiekontwikkeling moet worden besteed (onder ander beter inzicht in intakecriteria in relatie tot trajectresultaten), zodat de pilotfase feitelijk nog niet afgesloten is.

Verder kunnen de bereikbaarheid en de toegankelijkheid van herstelbemiddeling in alle drie vormen vergroot worden door in de uitvoering aansluiting te zoeken bij initiatieven als de slachtofferloketten van het Openbaar Ministerie of zogenoemde veiligheidshuizen, waar in diverse Nederlandse gemeenten verschillende justitiële ketenpartners kantoor houden¹².

Voor alle drie scenario's geldt dat besluitvorming naar verwachting op zijn vroegst medio 2003 zal plaatsvinden, terwijl het project Herstelbemiddeling per 1 januari 2003 wordt beëindigd. Als er zicht is op voortzetting van herstelbemiddeling, brengt de discontinuïteit tussen project en implementatie natuurlijk problemen met zich mee in termen van behoud van aandacht, kennis, vaardigheden en betrokkenheid. In dat geval moet naar een overbrugging gezocht worden, waarmee de risico's van discontinuïteit zo klein mogelijk worden gehouden.

¹² Het is natuurlijk niet nodig dat herstelbemiddeling in al deze voorzieningen wordt ondergebracht. De voorzieningen fungeren dan als *front-office* voor een meer centraal gehuisveste bemiddelaar, bijvoorbeeld op ressortniveau.

Kosten

Voor de kosten van herstelbemiddeling bestaan nog geen normbedragen, zoals die wel voor veel andere werksoorten zijn vastgesteld. Het project Herstelbemiddeling heeft geen nieuwe gegevens opgeleverd, omdat er geen gebruik is gemaakt van de tijdschrijfm modules in het geautomatiseerde registratiesysteem. Daarmee zou een goede indruk zijn verkregen van de tijdsbesteding voor de verschillende vormen van bemiddeling, waarna door koppeling aan een uurtarief normbedragen voor bemiddelingen zouden kunnen worden geschat.

Nu is uitsluitend een zeer grove schatting op basis van de totale projectsubsidie mogelijk. Deze bedroeg jaarlijks € 168.000,-. Naar schatting de helft van de tijd van de bemiddelaars is besteed aan overheadtaken, waaronder voorlichting en methodiekontwikkeling. Laten we die buiten beschouwing, dan resteert een gemiddelde kostprijs van circa € 840,- per bemiddeling¹³. Interessanter is een differentiatie van dit bedrag naar verschillende soorten bemiddeling, omdat de spreiding erg groot zal zijn. Hiervoor ontbreken echter gegevens.

¹³ Uitgaande van 100 aanvragen per jaar.

6 CONCLUSIES

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk geven wij de conclusies van het onderzoek puntsgewijs weer. De conclusies zijn ingedeeld naar de verschillende onderzoeksvragen met betrekking tot de deelnemers, de verwijzers en de huidige en toekomstige vormgeving van herstelbemiddeling.

6.2 Deelnemers aan het project Herstelbemiddeling

- Sinds de start van het project Herstelbemiddeling in 1997 tot 5 september 2002 zijn er in totaal 314 aanmeldingen geregistreerd. Het merendeel van deze aanmeldingen is afkomstig van daders.
- De delicten waarmee de deelnemers aan het project te maken hebben gehad, zijn ernstig van aard. Bij eenderde van de aanmeldingen die sinds januari 2001 zijn gedaan, gaat het om geweld met (dodelijk) letsel.
- Voor deelname aan het project Herstelbemiddeling geldt een aantal criteria. Van deze criteria wordt in een aantal gevallen om onduidelijke (niet geregistreerde) redenen afgeweken.
- Na aanmelding bij het project Herstelbemiddeling kunnen verschillende trajecten volgen, afhankelijk van het al dan niet doorzetten van de aanvrager, de overwegingen van de bemiddelaar over haalbaarheid en wenselijkheid van de bemiddeling en de bereidheid van de tweede partij om in contact te treden. Wanneer het slachtoffer de aanmelder is, blijkt de kans op voortzetting van een bemiddelingspoging groter te zijn dan wanneer de aanmelder een dader is.
- De registratie van Herstelbemiddeling biedt aanknopingspunten om uitspraken te doen over de verwachte effecten van herstelbemiddeling. De daadwerkelijk gerealiseerde effecten zijn niet aan de hand van de registratie te achterhalen. Het meest geregistreerde verwachte effect is te omschrijven als de mogelijkheid om het gebeurde af te sluiten. Om dit te kunnen doen, hebben de deelnemers behoefte aan antwoord op vragen die alleen door de andere partij beantwoord kunnen worden.
- In de praktijk blijkt dat motieven van daders (verdachten) om door middel van deelname aan het project Herstelbemiddeling de rechtsgang te beïnvloeden, niet geheel te voorkomen zijn. Door zorgvuldige intake en eventueel het opnemen van contact met Parket of advocaten, proberen de medewerkers van Herstelbemiddeling dergelijke motieven zoveel mogelijk uit te sluiten.

6.3 Verwijzers naar het project Herstelbemiddeling

- Het merendeel (88%) van de responderende (potentiële) verwijzers is op de hoogte van het bestaan van het project Herstelbemiddeling. Uitgesplitst naar type verwijzer blijkt de bekendheid bij de Reclassering het hoogst. De belangrijkste informatiebronnen over het project zijn medewerkers van de eigen organisatie (leidinggevende of collega's) en de medewerkers van Herstelbemiddeling die voorlichting geven bij de verschillende verwijzende organisaties.
- Het oordeel van (potentiële) verwijzers (allen afkomstig uit de regio waar de twee projecten draaiden) over de kwaliteit van de informatie is divers. Driekwart van de respondenten geeft aan voldoende of uitgebreid geïnformeerd te zijn over het belang dat het project Herstelbemiddeling kan hebben voor een dader of een slachtoffer. Wat betreft de werkwijze van het project, de rol die zij zelf kunnen hebben als verwijzer en de resultaten van het project geeft ongeveer de helft van de respondenten aan niet of onvoldoende te zijn geïnformeerd.
- Bij ruim 40 procent van de respondenten is het project Herstelbemiddeling niet ingebed in de werkzaamheden; het is geen terugkerend onderdeel van het werk. Daar waar dit wel het geval is, keert het project in de meeste gevallen niet structureel terug in bijvoorbeeld het werkoverleg, maar komt het project ter sprake als er een geschikte kandidaat is.
- Volgens 61 procent van de respondenten krijgt het project Herstelbemiddeling een grotere rol in hun werkzaamheden als de bekendheid van het project verbeterd wordt. Zij zien het vergroten van de bekendheid als belangrijkste mogelijkheid om de inbedding van het project te bevorderen.
- De belangrijkste redenen voor potentiële verwijzers om niet met een cliënt te spreken over of te verwijzen naar het project Herstelbemiddeling is hun oordeel dat de cliënt (nog) niet toe is aan contact met de andere partij en hun oordeel dat de cliënt niet voldoet aan de intakecriteria van het project. Daarnaast spelen er ook situatie-afhankelijke redenen om niet te verwijzen. Het kan dan bijvoorbeeld gaan om het gebrek aan tijd om het project te bespreken.
- Uit de enquête blijkt dat als een verwijzer eenmaal het project Herstelbemiddeling met een cliënt heeft besproken, hij of zij geneigd is om dit vaker te doen.
- Als na bespreking van het project met een dader of slachtoffer niet wordt overgegaan tot een daadwerkelijke aanmelding, is dit bij een derde van de gevallen het gevolg van het feit dat de cliënt de confrontatie niet aandurft. Een andere belangrijke reden, die in ruim een vijfde van de gevallen wordt genoemd is het ontbreken van de behoefte aan contact met de andere partij.
- De (potentiële) verwijzers noemen de mogelijkheid die aan daders en slachtoffers wordt geboden om onder goede begeleiding in contact met elkaar te komen als meest positieve

aspect van het project Herstelbemiddeling. Gevraagd naar de mogelijk negatieve aspecten van het project Herstelbemiddeling geven de (potentiële) verwijzers aan dat minder succesvolle bemiddelingspogingen vervelende gevolgen kunnen hebben voor hun cliënten. Ze kunnen bijvoorbeeld teleurgesteld raken door het weigeren van deelname door de andere partij. Ook het niet volledig spijt betuigen of het onvoldoende verantwoordelijkheid nemen van de dader kunnen volgens de geënquêteerde verwijzers voor het slachtoffer negatieve gevolgen hebben.

- Bij zowel de begeleiders van daders als de begeleiders van slachtoffers is circa tweederde van de respondenten van mening dat herstelbemiddeling meerwaarde biedt aan de deelnemende *slachtoffers*. De mogelijkheid tot versnellen of starten van het verwerkingsproces is de meest genoemde vorm van meerwaarde ten opzichte van reguliere slachtofferbegeleiding.
- De meerwaarde van herstelbemiddeling voor *daders* wordt door de helft van de responderende slachtofferbegeleiders herkend. Van de daderbegeleiders is 88 procent van mening dat herstelbemiddeling meer biedt dan de reguliere daderbegeleiding. De meest genoemde vorm van meerwaarde is de toename van het besef van wat hun daad heeft betekend voor het slachtoffer.
- Aan de hand van verschillende schattingen van de (potentiële) verwijzers kan geconcludeerd worden dat volgens medewerkers van Slachtofferhulp en Reclassering respectievelijk zes en negen procent van de slachtoffers en daders die zij begeleiden in aanmerking komen voor deelname aan het project Herstelbemiddeling. De geestelijk verzorgers schatten dit aandeel hoger.

6.4 De huidige en toekomstige vormgeving van herstelbemiddeling

- De discussie rondom voortzetting van herstelbemiddeling en de wijze waarop dit plaats kan vinden, concentreert zich op kwalitatieve aspecten. Het gaat dan om het vergroten van de aandacht voor het slachtoffer, het bevorderen van rehabilitatie van de dader, het plaatsen van een bemiddelingscultuur naast of tegenover een straf- en vergeldingscultuur en het tegengaan van recidive. Alleen bij het tweede argument is er een één-op-één relatie met herstelbemiddeling. Het tegengaan van recidive is bij de start van het project nooit als doelstelling gebruikt.
- Een oordeel over de organisatorische implementatie van herstelbemiddeling na de experimentfase van het project is niet met objectieve, kwantitatieve argumenten te onderbouwen aangezien er in de pilotfase onvoldoende aandacht is geschonken aan het gestructureerd genereren van informatie. Inhoudelijk heeft er binnen het project wel methodiekontwikkeling plaatsgevonden.

- Om herstelbemiddeling voort te zetten, moet volgens sleutelinformanten aan een aantal voorwaarden worden voldaan: professioneel management, duidelijker inzicht in de resultaten en betere structurering van de werkprocessen.
- Bij de discussie over het voortzetten van herstelbemiddeling en de vorm waarin dit kan gebeuren, is het van belang om de potentiële doelgroep van een landelijk dekkende vorm van herstelbemiddeling te bepalen. Op basis van diverse bronnen kan een grove schatting worden gemaakt: uitgaande van de huidige werkwijze is een organisatie met circa 80 bemiddelaars nodig. Wanneer werkprocessen nader worden omschreven en reeds bij aanmelding beter inzicht bestaat in de mogelijkheid en wenselijkheid van een bemiddeling, kan een deel van de werkzaamheden wellicht door vrijwilligers uitgevoerd worden.
- In de interviews met sleutelinformanten zijn drie vormen van structurele inbedding van Herstelbemiddeling onderscheiden: voortbestaan als zelfstandig project, aansluiting bij een bestaande organisatie of aansluiting bij een instantie voor diverse vormen van mediation. Aan de hand van een serie variabelen die van belang zijn bij een structurele inbedding, zijn de drie vormen beoordeeld. Op korte termijn lijkt aansluiting bij een bestaande organisatie (Slachtofferhulp) de beste optie. Op lange termijn kan het beste aangesloten worden bij een brede organisatie voor mediation.

LITERATUURLIJST

Aertsen, I (1999)

Restorative Justice in a European Perspective. Lezing tijdens Restorative Justice conferentie in Dublin, 23 april 1999.

Barlingen, M. van, G.J. Slump en H. Tulner (2000)

Tussenevaluatie Herstelbemiddeling. Amsterdam (DSP).

Beyaert, F.H.L. (1993)

Afweermecanismen bij slachtoffers en daders en de gevolgen van bemiddeling. In: Eindelijk gerechtigheid !?; inleidingen van het op 9 november 1993 gehouden symposium over bemiddeling tussen slachtoffer en dader. Arnhem (Gouda Quint).

Boutellier, J.C.J. (1994)

Het geëmancipeerde slachtoffer. Een nadere beschouwing over solidariteit en slachtoffer-schap. In: Hoe punitief is Nederland (1994), Willem Pompe Instituut. pp. 195-209. Arnhem (Gouda Quint).

Frijns, J. (2001)

Herstelbemiddeling in de praktijk: uitzicht door inzicht. JV 27 (2001) 3 (april) 81-96.

Landelijk projectbureau mediation voor de rechterlijke macht (2002)

Tussentijdse rapportage landelijk project mediation naast rechtspraak 2000-2002.

Ministerie van Financiën (2001)

Handleiding Overheidstarieven 2002. Den Haag.

Mittendorf, C. (1993)

Mediatie en het verwerkingsproces bij slachtoffers, In: Eindelijk gerechtigheid !?; inleidingen van het op 9 november 1993 gehouden symposium over bemiddeling tussen slachtoffer en dader. Arnhem (Gouda Quint).

Mooren, J.H.M. (1993)

Oog in oog: over de zin van slachtoffer-daderbemiddeling. In: Eindelijk gerechtigheid !?; inleidingen van het op 9 november 1993 gehouden symposium over bemiddeling tussen slachtoffer en dader. Arnhem (Gouda Quint).

Pag e, Rob van, en Johan Kunst (2000)

Verantwoordelijkheid dragen. Uit: Humanistiek, april 2000.

Raad van Europa (1999)

Mediation in penal matters. Recommendation No. R (99) 19. Adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 15 september 1999. An explanatory memorandum

Slachtofferhulp Nederland (2002)

Viermaandsrapportage, 1^e periode 2002. Utrecht.

Spapens, A.C. (2000)

Bemiddeling tussen dader en slachtoffer. Bemiddelingsvormen voor, tijdens en na het strafproces. Tilburg (IVA).

Spapens, A.C. (2001)

Bemiddeling in relatie tot het strafproces. JV 27 (2001) 3 (april) pp. 70-80.

Thiel, A. van (2002)

Buurtbemiddeling: voor en door bewoners. Mogelijkheden en beperkingen In: Tijdschrift voor herstelrecht 2, juni 2002. Amsterdam (SWP).

Umbreit, M.S. (1990)

Victim-offender Mediation with Violent Offenders: Implications for Modifications of the VORP Model. In: Viano, E., The Vicitmology Handbook; Reseach Finding, Treatment, and Public Policy. New York (Garland Publishing Company).

Umbreit, M.S. (1999)

Restorative Justice through victim-offender mediation: a multi-site assessment. Western Criminology Review

Wartna, B.S.J., W.M.E.H. Beijers, A.A. Essers (1999)

Ontkennende en bekende verdachten; over de proceshouding van verdachten van strafzaken tijdens politieverhoor. Den Haag (WODC: onderzoeksnotities 1999/5).

Weitekamp, E.

Reparative justice; towards a victim oriented system. European Journal on Criminal Policy and Research. Volume 1 nr. 1 pp. 70-93.

Interne notities

Aertsen, I (2002)

Enkele bedenkingen bij de positioneringsdiscussie rond herstelbemiddeling. Interne notitie Herstelbemiddeling.

Frijns, J. (2002)

Positie ter discussie. Interne notitie Herstelbemiddeling.

Herstelbemiddeling

Protocol herstelbemiddeling. Interne notitie Herstelbemiddeling.

Herstelbemiddeling (1998)

Werkboek herstelbemiddeling. Interne notitie Herstelbemiddeling.

Herstelbemiddeling (2000)

Methodiekb beschrijving herstelbemiddeling. Interne notitie Herstelbemiddeling.

Herstelbemiddeling (2001)

Verantwoording herstelbemiddeling. Interne notitie Herstelbemiddeling.

Herstelbemiddeling (2001)

Managementverantwoording Herstelbemiddeling 01-01-01 tot 01-07-01. Interne notitie Herstelbemiddeling.

Herstelbemiddeling (2001)

Dader/slachtofferbemiddeling. Interne notitie Herstelbemiddeling.

BIJLAGE 1:

Methodische verantwoording registratiegegevens

Contactgegevens

Uit de geautomatiseerde registratie van het project Herstelbemiddeling is een afslag verkregen met daarin de contactgegevens (behalve NAW-gegevens) van alle aanmeldingen die in beide ressorten in de periode januari 2001 tot 5 september 2002 zijn gedaan (168 in totaal).

De contactgegevens bevatten de volgende variabelen:

- Datum aanmelding
- Dossiernummer
- Parketnummer
- Aanmelder
- Wijze aanmelding
- Verwijzer
- Delict
- Datum delict
- Land herkomst slachtoffer
- Is dader bekend
- Gedetineerd
- Plaats detentie
- V.I. datum
- Vonnis
- Vonnis in jaren
- Land herkomst dader
- P.V. beschikbaar
- Toestemmingsbrief
- P.V. afkomstig van
- Datum afspraak
- Tijdstip afspraak
- Locatie afspraak
- Datum intake aanvrager
- Aanmelder
- Met instantie voor aanvrager
- Instantie aanvrager
- Datum afronding eerste fase
- Type afronding aanvrager
- Reden aanvrager om te stoppen

- Datum intake ontvanger
- Ontvanger
- Met instantie voor ontvanger
- Instantie voor ontvanger
- Datum afronding tweede fase
- Type afronding ontvanger
- Reden ontvanger om te stoppen
- Positieve ervaring aanvrager
- Datum ontmoeting
- Bemiddelaar
- Locatie ontmoeting
- Ondersteuning dader
- Ondersteuning slachtoffer
- Datum evaluatie aanmelder
- Wijze evaluatie aanmelder
- Datum evaluatie ontvanger
- Wijze evaluatie ontvanger

Gespreksverslagen

De verslagen van telefoongesprekken en ontmoetingen die bij iedere aanmelding horen, worden in het registratiesysteem vastgelegd in tekstvelden. In totaal hebben wij van van 49 aanmeldingen (31 uit ressort Den Haag, 18 uit ressort Den Bosch) de bijbehorende geanonimiseerde gespreksverslagen ontvangen. De analyse van de gespreksverslagen is bedoeld om tot kwalitatieve uitspraken te komen die een toelichting kunnen geven op de (kwantitatieve) informatie uit de contactgegevens.

Selectie van aanmeldingen

De gespreksverslagen zijn door de medewerkers van Herstelbemiddeling geselecteerd en vervolgens geanonimiseerd. Bij de selectie van de aanmeldingen waarvan de gespreksverslagen bestudeerd zijn, is de volgende werkwijze gehanteerd:

In eerste instantie is een selectie gemaakt uit de aanmeldingen die uiteindelijk hebben geleid tot een gesprek tussen dader en slachtoffer. Dit zijn immers zaken die de meeste informatie bieden over verwachte effecten van de bemiddeling en mogelijk ook over de gerealiseerde effecten. Van alle aanmeldingen die hebben geleid tot een ontmoeting is steeds een vast aantal overgeslagen. Zo zijn negen cases geselecteerd waarbij (minstens) één ontmoeting heeft plaatsgevonden.

Vervolgens is uit de resterende lijst met aanmeldingen uit het registratiesysteem steeds een vast aantal aanmeldingen overgeslagen om zo tot een a-selectie steekproef te komen.

BIJLAGE 2:

Methodische verantwoording enquête

De vragenlijst over herstelbemiddeling is uitgezet onder medewerkers van drie verwijzende organisaties: Reclassering Nederland, Slachtofferhulp Nederland en geestelijk verzorgers bij de Dienst Justitiële Inrichtingen. Er zijn alleen medewerkers uit de ressorten Den Haag en Den Bosch benaderd. In totaal is de vragenlijst onder 300 (potentiële) verwijzers uitgezet, per verwijzende organisatie zijn 100 medewerkers benaderd. Hieronder beschrijven we per organisatie de wijze van selectie van de respondenten en de wijze van benadering van de geselecteerde medewerkers.

Slachtofferhulp Nederland

De 100 medewerkers van Slachtofferhulp die zijn benaderd voor het invullen van de enquête, zijn door middel van een a-selecte steekproef geselecteerd. Uit privacy overweging is ervoor gekozen om dit op geanonimiseerde wijze te doen. Alle kantoren uit de ressorten Den Bosch en Den Haag hebben een bestand met personeelsnummers van de werkzame vrijwilligers en teambegeleiders aan Regioplan gestuurd. Vervolgens is per ressort een a-selecte steekproef van 50 personeelsnummers getrokken. De geselecteerde nummers zijn tezamen met het benodigde aantal vragenlijsten naar de betreffende kantoren gestuurd. De kantoren hebben zelf zorggedragen voor het verspreiden van de vragenlijsten onder de medewerkers die met de geselecteerde personeelsnummers corresponderen.

Reclassering Nederland

Van Reclassering Nederland hebben de onderzoekers personeelsbestanden ontvangen met daarin de namen van de reclasseringswerkers en unitbegeleiders die werkzaam zijn in de ressorten Den Haag en Den Bosch. Per ressort is er uit het personeelsbestand een a-selecte steekproef van 50 medewerkers getrokken. De vragenlijsten zijn op naam verstuurd naar de werkadressen van de geselecteerde reclasseringswerkers en unitbegeleiders.

Geestelijk verzorgers

Er zijn 100 vragenlijsten gestuurd naar de geestelijk verzorgers van de penitentiaire inrichtingen in ressorten Den Bosch en Den Haag, 22 vestigingen. Daarnaast zijn ook de geestelijk verzorgers aangeschreven van drie vestigingen van penitentiaire inrichtingen die net buiten deze ressorten vallen, maar organisatorisch wel met de ressorten verbonden zijn (PI Haarlem, en twee vestigingen van PI Utrecht). Aan deze 25 penitentiaire inrichtingen zijn per vestiging vier vragenlijsten verstuurd, gericht aan de leden van het Team Geestelijke Verzorging. Om de respons te bevorderen is er na drie weken door de Reclassering een rappèlmail gezonden aan de medewerkers en heeft er een telefonische rappèlronde plaatsgevonden bij Slachtofferhulp en geestelijk verzorgers. De inzending van de vragenlijst is na vijf weken gesloten.

De respons bedraagt 43 procent; de vragenlijst is in totaal door 128 respondenten geretourneerd. De totale responsgroep bestaat voor 37 procent uit medewerkers van Slachtofferhulp, 38 procent uit reclasseringswerkers en 26 procent uit geestelijke verzorgers.

De respons is gelijk verdeeld over de ressorten Den Haag en Den Bosch. In onderstaande tabel worden de responsaantallen van de drie afzonderlijke organisaties weergegeven naar ressort.

Tabel B2-1: Aantallen respondenten naar verwijzende organisatie en ressort.

Werkzaam Ressort	Slachtofferhulp	Reclassering	Geestelijk verzorgers	Totaal
Den Haag	25	28	12	65
Den Bosch	22	20	21	63
Totaal	47	48	33	128

Selectiviteit van de respons?

Een groot deel van de responderende verwijzers is op de hoogte van het project Herstelbemiddeling. Een mogelijke verklaring voor deze grote bekendheid kan liggen in de selectiviteit van de respons: verwijzers die op de hoogte zijn van het project zijn eerder geneigd om de vragenlijst in te vullen en op te sturen.

Een dergelijke selectiviteit kan in kaart gebracht worden aan de hand van een non-respons analyse. Deze analyse houdt in dat de groep niet-responderende verwijzers wordt onderzocht om te achterhalen of zij inderdaad aanmerkelijk minder vaak op de hoogte zijn van het project Herstelbemiddeling dan de responderende verwijzers. Omdat de vragenlijsten anoniem zijn ingevuld en er dus geen inzicht is in wie wel en wie niet heeft gerespondeerd, is een dergelijke analyse echter niet mogelijk.

BIJLAGE 3:**Respondenten Herstelbemiddeling en sleutelinformanten***Respondenten Herstelbemiddeling*

Bij het project Herstelbemiddeling is gesproken met de volgende respondenten (de bijbehorende functie betreft de situatie ten tijde van het interview):

- Mevrouw J. Frijns, ressort Den Haag.
- De heer J. Hanrath, ressort Den Bosch.
- De heer N. Kasteel, ressort Den Haag.

Sleutelinformanten:

- De heer J. Blad, Erasmus Universiteit Rotterdam.
- De heer L. Jansen, Penitenciaire Inrichting Breda.
- Mevrouw A. Jonckheer, Jeugdinrichting Den Heyacker Breda.
- Mevrouw H. Kloeze, Stichting Slachtofferhulp Nederland.
- De heer O. de Lange, Ministerie van Justitie, beleidsdirectie DSRS.
- De heer A. Ouwens, Reclassering Nederland, Ressort Den Bosch.
- De heer L. Tigges, Reclassering Nederland, Ressort Den Haag.

